

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет
Кафедра філології

ПОРІВНЯЛЬНА РИТОРИКА

(на основі аналізу англомовних та україномовних TED-виступів освітян)

Студенки IV курсу

Групи ГФ117/Б

Кірієнко Валентини

Наукова керівниця:

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри філології УКУ

Синчак Олена

Львів 2021

АНОТАЦІЯ

Порівняльна риторика (на основі аналізу англомовних та україномовних TED-виступів освітян). Кірієнко Валентина Георгіївна; наукова керівниця Синчак Олена. Львів: УКУ, Гуманітарний факультет, кафедра філології, 2021.

У дипломній роботі на основі аналізу англомовних та україномовних TED-виступів визначено способи викладу й тип аргументації, окреслено основні риторичні техніки, виділено риторичні фігури і проведено порівняльний риторичний аналіз.

Матеріалом для дослідження послужили записи виступів україномовних та англомовних доповідачів-освітян на TEDx-конференціях: Ярослава Грицака «Третя Україна» (TEDxLviv 2011 р.); Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті» (TEDxKyiv 2013 р.); Кена Робінсона «Do schools kill creativity?» (TED 2007 р.); Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun» (TED 2013 р.).

На основі порівняння україномовних та англомовних TED-виступів освітян досліджено спільні риторичні риси, властиві цьому жанру виступів, а також відмінні риси, пов'язані з відмінністю культур.

Роботу доповнюють додатки із затранскрибованими текстами англомовних та україномовних TED-виступів.

Дослідження стане в пригоді широкій аудиторії, котра вивчає різноманітні аспекти риторики, планує публічні виступи та цікавиться TEDx-конференціями.

Ключові слова: порівняльна риторика, публічні виступи, риторичні техніки, риторичні фігури.

ABSTRACT

Comparative rhetoric (based on the analysis of English and Ukrainian TED speeches of educators). Kiriieko Valentina; scientific adviser Sinchak Olena. Lviv: UCU, Faculty of Humanities, Department of Philology, 2021.

This research project focuses and based and on the analysis of English and Ukrainian TEDx-speeches. In this work defined features and genres of academic eloquence, the basic rhetorical techniques in speeches at TEDx-conferences are outlined, comparative rhetoric is investigated and rhetorical analysis of speeches is carried out. The material for the study were recordings of speeches of Ukrainian-speaking and English-speaking educators at TEDx-conferences: Yaroslav Hrytsak "Third Ukraine" (TEDxLviv 2011); Junona Lototska "From rapid success to the valley of death" (TEDxKyiv 2013); Ken Robinson "Do schools kill creativity?" (TED 2007); Tyler DeWitt "Hey science teachers - make it fun" (TED 2013). In particular, the research project describes rhetorical portraits of educational speakers, which explore common features and the differences between their speeches. In addition, rhetorical techniques are defined (connection, story, presentation, persuasion) and rhetorical modes (logos, ethos, pathos) are studied.

The work is supplemented by appendices: a transcribed text of speeches and a survey of a sample of 15 people, which describes the general impression and success in their opinion of respondents of some rhetorical techniques (communication, stories, presentations and beliefs) in speeches.

The study will be useful to a wide audience that studies various aspects of rhetoric, plans public speaking and interested in TEDx conferences.

Key words: comparative rhetoric, public speeches, rhetorical techniques, rhetorical modes.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ОСВІТНІ TED-ВИСТУПИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОРІВНЯЛЬНОЇ РИТОРИКИ

1.1 Визначення та жанрові особливості освітніх TED-виступів

1.2 Основні риторичні техніки у виступах TEDx-конференціях

1.3 Порівняльна риторика як методологія для аналізу промов

1.4 Процедура порівняльного риторичного аналізу промов

РОЗДІЛ II. ПОРІВНЯЛЬНИЙ РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ TED-ВИСТУПІВ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

2.1 Способи викладу й тип аргументації

2.2 Аналіз риторичних технік (зв'язок – оповідь – пояснення – презентація – переконання)

2.3 Риторичні фігури в англомовних та україномовних виступах

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Важливість риторики в сучасному світі важко недооцінити. З одного боку, відповідно до сфери застосування красномовство поділяються на кілька видів: дипломатичне, суспільно-політичне, судове, академічне, есоціально-побутове, церковне тощо. Очевидно, що в кожній із цих царин риторика функціонує по-своєму. З іншого боку, згідно з гіпотезою мовної відносності, структура мови формує сприйняття світу її носіями. З цієї ідеї постала концепція порівняльної риторики, яку запровадив американський лінгвіст Роберт Каплан. Згідно із дослідником, завдання порівняльної риторики полягає у тому, щоб вивчати, як різні мови та культури накладають свої відмінності на стилі письма та переконання загалом.

Актуальність роботи полягає в тому, що хоч порівняльна риторика все більше стає предметом наукового зацікавлення (Р. Каплан, У. Коннор, Томас О. Слоун, Л. Мао, Дж. Кеннеді), однак її дослідження більшою мірою пов'язано з письмовим викладом думок. Водночас деякі дослідники, такі як Стефані Д'Аванцо, досліджують усні вияви ідентичності промовця. Із проникненням інтернет-комунікацій у наше життя та розвитком різних освітніх платформ, можна говорити про розширення меж академічного красномовства і його тяжіння до концепції навчання впродовж усього життя. Тож актуальність роботи пов'язана зі спробою застосувати концепцію порівняльної риторики до аналізу публічних виступів на TEDx-конференціях.

Загалом феномен TED-конференцій є риторично цікавим, а відтак, вартий більшої уваги з боку науковців. Деякі науковці вже роблять TED-виступи предметом наукового вивчення (Стефані Д'Аванцо, Джулія Людвіг, Ендрю Цу, Майк Телуолл, Філіпп Монджо, Джозеф Алан, Цзян Цзіньсін, Кріс Андерсон). Однак праці, яка б порівнювала риторичні особливості TED-виступів різними

мовами, поки не з'явилося. Тож пропонуване дослідження є першим кроком у цьому напрямі.

Мета роботи – визначити та порівняти риторичні техніки в освітніх виступах на TEDx-конференціях українською та англійською мовами.

Поставлена **мета** передбачає виконання таких завдань:

- 1) розкрити специфіку та значення порівняльної риторики у англійськомовних та українськомовних джерелах;
- 2) окреслити жанрові особливості освітніх TED-виступів;
- 3) виділити методологічні засади вивчення порівняльної риторики;
- 4) проаналізувати способи викладу і типи аргументації в TED-виступах українською та англійською мовами;
- 5) дослідити риторичні техніки (зв'язок – оповідь – пояснення – презентація – переконання), які застосовують українськомовні та англійськомовні доповідачі;
- 6) з'ясувати наявність інтенцій, притаманних TED-конференціям (інформувати, переконувати, розважати), та виявити риторичні прийоми і мовні засоби їх вираження;
- 7) порівняти риторичні техніки в TED-виступах освітян українською та англійською мовами;
- 8) описати репертуар риторичних фігур в англійськомовних та українськомовних **TED-виступах.**

Об'єктом дослідження є TED-виступи англійськомовних та українськомовних мовців-освітян українською та англійською мовами.

Предмет дослідження а– риторичні техніки і риторичні фігури в англійськомовних

та україномовних TED-виступах.

У роботі було використано такі **методи дослідження**: *риторичний аналіз тексту* (аналіз TED-виступів англomовних та україномовних промовців-освітян) з *елементами лінгвостилістичного аналізу* (допоміг виявити лінгвістичні прийоми і мовні засоби впливу у виступах), *описовий метод* (використано для характеристики риторичних ситуацій у контексті TED-виступів), *зіставний метод* (для виявлення закономірностей та розбіжностей між україномовними та англomовними виступами) та *дискурс-аналіз* (який допоміг виявити приховані мотиви TED-промов, стратегії, тактики промовців та їх інтерпретації слухачами).

Матеріал дослідження – публічні промови на TEDx-конференціях: Ярослава Грицака «Третя Україна» (TEDxLviv 2011 р.); Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті» (TEDxKyiv 2013 р.); Кена Робінсона «Do schools kill creativity?» (TED 2007 р.); Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun» (TED 2013 р.).

Наукова новизна одержаних результатів: окреслено методологічні засади вивчення порівняльної риторики на матеріалі публічних виступів; визначено основні риторичні техніки у виступах на TEDx-конференціях; проаналізовано риторичні модуси (логос, етос, патос) на основі виступів на TEDx-конференціях українською та англійською мовами; виділено подібні і відмінні риторичні техніки у промовах англomовних та україномовних освітян; виявлено репертуар риторичних фігур, до якого вдаються україномовні та англomовні доповідачі; на основі цього виділено особливості вдалого TED-виступу в контексті академічного красномовства.

Структура роботи: в першому розділі розглянуто освітні TED-виступи крізь призму порівняльної риторики. У підрозділі 1.1 визначено ключове поняття та жанрові особливості освітніх TED-виступів. У підрозділі 1.2 окреслено основні риторичні техніки на TEDx-конференція. У підрозділі 1.3 розглянуто

порівняльну риторику як методологію для аналізу промов. У підрозділі 1.4 окреслено процедуру порівняльного риторичного аналізу промов. У другому розділі виконано порівняльний риторичний аналіз TED-виступів англійською та українською мовами. У підрозділі 2.1 здійснено аналіз способів викладу й типів аргументації в TED-виступах. У підрозділі 2.2 проведено аналіз риторичних технік, таких як зв'язок, оповідь, пояснення, переконання та презентація. У підрозділі 2.3 виявлено репертуар риторичних фігур в україномовних та англійськомовних TED-виступах.

РОЗДІЛ І

ОСВІТНІ TED-ВИСТУПИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОРІВНЯЛЬНОЇ РИТОРИКИ

1.1 Визначення та жанрові особливості освітніх TED-виступів

Сьогодні ораторське мистецтво набуває неабиякого розквіту завдяки технологіям. Кріс Андерсон вважає, що сучасним людям вкрай необхідно ділитися ідеями так, щоб залучати інших до їхньої реалізації¹. Однією із наймасштабніших платформ сьогодення, де експерти з різних сфер можуть розповісти про свої ідеї та поділитись думками, є некомерційна організація TED. TED-конференція займається розповсюдженням ідей, які мають вплив на широку аудиторію та які, на думку організаторів, є певним каталізатором суспільних змін. Аббревіатура «TED» позначає скорочення «Technology Entertainment Design» (Технології, Розваги, Дизайн). Тобто ця платформа поєднує освітні та розважальні складники – англійською їх нерідко об'єднують одним терміном «edutainment» (education + entertainment), який українською можна перекласти як ігрове, або розважальне навчання. Терміном «edutainment» позначають усі форми невимушеного навчання, яке ґрунтується виключно на зацікавленні та бажанні поглибити власні знання.²

Платформа TED розкриває свої двері для вузько та широко кваліфікованих працівників різних галузей, людей із досвідом та очевидців різноманітних подій. Основна мета конференції – дати аудиторії глибше розуміння світу, поділитися знаннями та досвідом³. У 2009 році вперше на базі TED було запущено проект

---

¹ Кріс Андерсон. Успішні виступи на TED. Рецепт найкращих спікерів / Перекл. О. Асташов. Київ: Наш Формат, 2016, с. 14.

² en.wikipedia.org [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Educational_entertainment).

³ [ted.com](https://www.ted.com/about/our-organization) ; About our organization [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ted.com/about/our-organization>

TEDx – локальний формат відомої конференції, який набув незалежно організованого статусу. Через нововведення поціновувачі TED по всьому світу теж отримали можливість ділитися думками із широкою аудиторією.

Дослідниця Юлія Людвіг у своїй праці «TED Talks as an Emergent Genre» на основі якісного аналізу чотирнадцяти TED-виступів з 1984 до 2012 року окреслює спільні жанрові особливості виступів на TED-конференціях. Насамперед TED-виступи є добре структурованими: «Доповідачі добре підготовлені, отримують вказівки та повинні дотримуватись конкретної форми презентації».⁴ Окрім цього, Юлія Людвіг наголошує на інших типових рисах TED: обмеження часу до 18 хвилин; використання сатири, гумору, анекдотів та жартів. Особлива увага приділяється риторично піднесеному настрою презентації, ентузіазму, оптимістичному духу та присутності «живої аудиторії» – людей у залі (серед них є і прості поціновувачі, і бізнесмени, готові підтримати певні ідеї фінансово). У підсумку, глобальною метою TED-виступів є поширювати прогресивні ідеї та надихати до їх втілення.⁵

Дослідники Ендрю Цу, Майк Телуолл, Філіпп Монджо виокремлюють таку тематичну особливість TED-виступів, як схильність доповідачів говорити про «вагомі», потенційно мінливі проблеми у світі, часто із науковим підґрунтям. Вони також наголошують на розважально-освітній складовій таких виступів (edutainment)».⁶

Юлія Людвіг впевнена, що, окрім навчальної та розважальної мети, існує ще одна ціль у TED-виступах – переконати слухача у якості продукту, ідеї чи стратегії. Юлія Людвіг вважає, що сучасні TED-конференції стають своєрідною

---

⁴ Julia Ludewig «TED Talks as an Emergent Genre». Allegheny College. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2946&context=clweb>

⁵ Там само.

⁶ Там само.

платформою для самореклами. Вона переконана, що хоча спікери не змушують свою аудиторію купувати ідею, однак намагаються переконати та схилити до певного способу мислення.

Дослідниця наголошує на гібридності жанру TED-виступів, виділяючи в ньому такі жанрові складові: елементи торгової презентації, академічної лекції та спогадів⁷. Схожої думки дотримується і Стефані Д'Аванцо у своєму дослідженні «Ідентичність промовця супроти різноманітності промовців», у якому називає феномен TED «новим гібридним жанром», що поєднує у собі саморекламу, а також освітні та розважальні елементи.⁸

Дослідник Джозеф Алан у своїй дисертації, присвяченій TED-виступами, виокремлює такі визначальні особливості TED-конференцій: експертність думки промовця; освітня мета в розважальному форматі (edutainment); засоби зближення між слухачем та промовцем (гумор, піднесений настрій промови тощо); структурованість⁹.

1.2 Основні риторичні техніки у виступах на TEDx-конференціях

Дослідниці А. Кедрович та Ю. Тейлор вважають, що досягнення цифрових засобів масової інформації вплинули на традиційну риторику, змінивши очікування аудиторії та самі риторичні норми, пов'язані з усністю та публічною презентацією.¹⁰ Безумовно, разом із діджиталізацією світу змінився та адаптувався й сам спосіб комунікації. Під впливом нових технологій з'явилося нове поняття

---

⁷ Julia Ludewig «TED Talks as an Emergent Genre». Allegheny College. [Електронний ресурс].

⁸ Julia Ludewig «TED Talks as an Emergent Genre». Allegheny College. [Електронний ресурс].

⁹ «Screening TED: A rhetorical analysis of the intersections of rhetoric, digital media, and pedagogy». Joseph Alan Watson [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3543&context=gradschool_dissertations

¹⁰ Taylor Julie L., Kedrowicz April A. Shifting Rhetorical Norms and Electronic Eloquence: TED Talks as Formal Presentations. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1050651916636373>

електронне красномовство, яке чудово вписується в контекст TED-конференцій, де захоплива оповідь поєднується з яскравим візуальним представленням ідеї. У праці «Зміна риторичних норм та електронного красномовства: TED-конференції як формальні презентації»¹¹ дослідниці дійшли висновку, що візуальна складова промов ще більше схиляє слухачів до навчання та сприяє кращому засвоєнню інформації.

Дослідник Цзян Цзіньсін у своїй нещодавній роботі «Дослідження риторичної структури TED-виступів: дослідження на основі корпусу» (2017)¹² шляхом багатосарової вибірки обрав та проаналізував 157 випадкових TED-виступів у галузі освіти, політології (гуманітарні науки), біології та технічної інженерії (точні науки), у яких доповідали як жінки, так і чоловіки. У перебігу дослідження йому вдалося виділити десять риторичних технік, три із яких траплялись у 95% промов, а сім із них вдалось відслідкувати у 37% - 67% TED-виступів. Серед основних трьох риторичних технік автор виділяє: *формулювання ідеї, розробку та завершення розповіді, увага слухачів, презентація доповідача, увага до ідеї, контекстуалізація, звітування про результати та наслідки* – увійшли до семи необов'язкових риторичних технік. Під час роботи шляхом кількісного аналізу не було виявлено жодної конфігурації, котра б досягла домінуючого статусу. «Ці результати пояснювались рекламним характером та комунікативною метою жанру розмови TED, а також обізнаністю спікерів про природу своєї аудиторії та характеристики режиму подання інформації,» – вважає Цзян Цзіньсін.¹³

Юлія Людвіг у своїй розвідці «Виникнення жанру TED-конференцій» («TED Talks as an Emergent Genre»)¹⁴ використала якісний метод дослідження, де про

---

¹¹ Там само.

¹² Jingxin Jiang. Investigating the rhetorical structure of TED talks : a corpus based study.[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://repository.nie.edu.sg/handle/10497/19534>

¹³ Jingxin Jiang. Investigating the rhetorical structure of TED talks : a corpus based study.[Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://repository.nie.edu.sg/handle/10497/19534>

¹⁴ Ludewig Julia. TED Talks as an Emergent Genre».

аналізувала чотирнадцять TED-виступів різних років. На відміну від Цзян Цзіньсінь, дослідниця проводить лінію кризь вікову зміну формату TED-конференцій та окреслює основні риторичні техніки у той чи інший часовий період. Аналізуючи ранні промови, вона виділяє такі техніки: *риторично піднесений настрій презентації, ентузіазм, оптимістичний дух* та два риторичні інструменти: *анекдот та гумор*. Окрім цього, вона переконана, що ранні промови TED слугують для своїх промовців видом самореклами або реклами того, про що йдеться у виступі (ідей, технологічних інновацій, тощо.) Ще однією вагомою риторичною технікою, на думку Ю. Людвіг, є мемуари (спогади), які можна відслідкувати в особистих історіях, анекдотах та піднесеному дусі промовця. На думку дослідниці, мемуарний аспект слугує не лише для інформування слухачів, але й для ознайомлення аудиторії із біографією та досягненнями самого доповідача.¹⁵

Окреслюючи сучасніші промови, дослідниця каже, що теперішні TED-промови наслідують загальну традицію своїх попередників, але несуть у собі дещо нові тенденції. Ю. Людвіг вважає, що обмеження в часі стало поштовхом для промовців робити свої виступи більш приємними та короткими, і як наслідок, слугувало причиною скорочення рекламної кампанії себе та своїх ідей. Окрім цього, вона відслідковує зростання таких аспектів, як якість візуальної підтримки, пристрасне подання інформації та вживання займенників «ми» та «нас». До того ж особлива увага приділяється візуальному оформленню: «...багато ведучих використовують привабливі слайди, які є декоративними та глянцевиими, аж до нагадування ілюстрацій з реклами.»¹⁶.

Ще однією тенденцією стало зростання академічності, яку можна відстежити у промовах. На думку дослідниці, причиною освітнього підтексту TED-виступів

---

¹⁵Ludewig Julia. TED Talks as an Emergent Genre».

¹⁶Julia Ludewig «TED Talks as an Emergent Genre». Allegheny College. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2946&context=clweb>

став зріст доповідачів з університетським та науковим досвідом. Згаданий мемуарний аспект також набув дещо нової конотації. На думку Ю. Людвіг, у TED-виступах усе частіше можна побачити мелодраматичність та вразливість. Такий прийом допомагає промовцям відтворити унікальну атмосферу та досягнути особливого, інколи інтимного та неформального, контакту з аудиторією. На думку дослідниці, тенденція неформальності зростає. Ці зміни передбачають залучення нових риторичних технік: застосування скорочень, лайки, неформальні вирази, займенники першої та другої особи. Риторична досконалість стає основною відмінністю між новими та давнішими TED-виступами.

Кріс Андерсон – керівник та куратор TED-конференції, у своїй книзі «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» виділяє такі риторичні техніки: вразливість; гумор; скромність у висловлюваннях; наявність у промові історії та притчі; інтрига; наявність метафор; залучення третіх осіб та сильний візуальний матеріал.

Позаяк TED-конференції містять у собі освітню складову та наукову основу, частково можемо перенести стратегії сприйняття наукових текстів на жанр TED-виступів. Український мовознавець Пилип Селігей у своїй праці «Науковий стиль української мови. Ресурси оновлення»¹⁷ описує основні психологічні механізми сприйняття наукових текстів. Найперше автору потрібно подолати інтелектуальний бар'єр та створити невимушену атмосферу довіри. Окрім цього, він називає *увагу* основним чинником успіху наукового тексту. Він згадує *орієнтувально-дослідницький рефлекс* людського організму, який є причиною зацікавленості та уваги. На думку П. Селігея, аби зацікавити слухача, текст (промову) варто починати із несподіваної та сенсаційної інформації. *Логічна послідовність та новизна* – чергові риторичні техніки ідеального тексту чи промови. Крім того, автор радить особливу увагу приділяти *прийому ідентифі*

---

¹⁷ Селігей. П. Науковий стиль української мови. Ресурси оновлення // Мовознавство, 2006, №2-3, с. 174-186.

кації. Можливість співпереживати, ототожнювати себе з автором, на думку дослідника, допомагає зміцнити зв'язок між автором та аудиторією. Важливим аспектом вдалої промови та тексту загалом є *радість пізнання*. Автор говорить, що саме радість пізнання слугує «подразником» для людського мозку та здатна збудити увагу аудиторії в кінці промови.¹⁸

Отже, на основі досліджень Ю. Людвіг, Ц. Цзіньсін, К. Андерсона можна виділити такі основні особливості TED-виступів: риторично піднесений настрій презентації, ентузіазм, оптимістичний дух, анекдот, гумор, логічна послідовність, новизна, формулювання ідеї, розробка та завершення розповіді. Ці риторичні техніки спрямовані головним чином на утримання уваги слухачів (читачів).

Із зміною способу комунікації та появою цифрових засобів комунікації основні риторичні техніки у TED-виступах дещо змінились та набули нових форм. Однак дієвими залишаються гумор; піднесений настрій; сильний візуальний матеріал; вразливість та інтрига.

1.3 Порівняльна риторика як методологія для аналізу промов

Теорію порівняльної риторики у 1966 р. обґрунтував Роберт Каплан. Р. Каплан, працюючи професором лінгвістики та директором університетської програми ESL (програма для залучення іноземних студентів), вперше зіткнувся із проблемою написання та сприймання англійською текстів його студентами, котрі були представниками інших культур та володіли різними рідними мовами. Він помітив, що відмінності у написанні відбувались через те, що культурні стилі мислення студентів були різними, і відповідно ці стилі мислення виражались у риторичних стилях їхніх культур.¹⁹ Надихнувшись цим випадком, Каплан запровадив поняття порівняльної риторики та виділив п'ять етностилів письма своїх студентів: англо-американський, семітський, орієнтальний, романський і

---

¹⁸ Селігей. П. Науковий стиль української мови. Ресурси оновлення // Мовознавство, 2006, №2-3, с. 186

¹⁹ Ulla Connor. Mapping multidimensional aspects of research: Reaching to intercultural rhetoric. Indiana University-Purdue University Indianapolis. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://wrconf08.writing.ucsb.edu/Pdf_Articles/Connor_Article.pdf

російський. У своїх дослідженнях він використовував модель проблеми у порівняльній риторичі, в якій культурні уподобання та тенденції можуть спричинити мовні перешкоди на різних рівнях. «Ці рівні включають текст та жанр, а також прагматичні міркування в будь-якій культурі щодо того, хто наділений повноваженнями писати, до кого можна звертатися, що можна обговорювати та яку форму може мати написання»²⁰ - писав дослідник.

У своїх дослідженнях Р. Каплан покладався на чотири основи: порівняльний аналіз; гіпотезу Е. Сепіра – Б. Ворфа (доктрина культурного релятивізму); риторику та педагогіку. За допомогою структурного аналізу граматики дослідник та декілька інших лінгвістів порівняли рівні граматики двох різних мов та використали їхні відмінності, щоб запобігти появі конкретної проблеми в студентства. Дослідник вважав: «...там, де виявлено різницю в граматичній структурі мов, можна було очікувати проблеми у навчанні.»²¹. Окрім цього, Р. Каплан покладався на гіпотезу Е. Сепіра - Б. Ворфа, у якій йшлося про те, що мова є визначальною для світогляду, тобто структура мови формує сприйняття світу її носіями. Крім того, дослідження Р. Каплана ґрунтувалося на риторичі Арістотеля²², яка складалася з п'яти елементів: винаходження; розташування, стиль, запам'ятовування та подача. Щобільше, на поняття порівняльної риторики Р. Каплана вплинула педагогіка, крізь яку дослідник аналізував методику викладання нових матеріалів представникам інших мов та культур.

Улла Коннор вважає, що чотирьох сфер, на які опирався Р. Каплан, недостатньо. Вона пропонує дещо ширший перелік освітніх та соціальних факторів, на які

---

²⁰ Ulla Connor. Mapping multidimensional aspects of research: Reaching to intercultural rhetoric. Indiana University-Purdue University Indianapolis. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://wrconf08.writing.ucsb.edu/Pdf_Articles/Connor_Article.pdf

²¹ Ulla Connor. Mapping multidimensional aspects of research: Reaching to intercultural rhetoric. Indiana University-Purdue University Indianapolis. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://wrconf08.writing.ucsb.edu/Pdf_Articles/Connor_Article.pdf

²² Арістотель. «Поетика, риторика»//вид.: Азбука. 2014.//320с.

потрібно зважати. На її думку, для якісної побудови методології порівняння двох мов потрібно описати величезну кількість освітніх та соціальних факторів; вивчити та проаналізувати людську поведінку у мовному розрізі; розуміти ораторів, письменників та читачів, процеси письма, історичні передумови та контекст, який вплинув на написання та автора чи авторку.

Дослідження Роберта Каплана, Улли Коннор та інших мовознавців дали поштовх для удосконалення системи освіти для іншомовних студентів по всьому світу, дозволили розуміти та запобігати теоретично можливим помилкам у студентства та відкрили світові новий спосіб аналізу різних мов та культур.

У роботі спробуємо застосувати теорію порівняльної риторики, яку досі випрацьовували лише на основі писемних текстів, до порівняльного аналізу TED-виступів - українською та англійською мовами.

1.4 Процедура порівняльного риторичного аналізу промов

TED-виступи, інтенцією яких є інформувати, переконувати та розважати своїх слухачів (глядачів)²³, відрізняються між собою насамперед способом викладу матеріалу. Щоб проаналізувати спосіб викладу в TED-виступах, звернемося до таких моделей інформаційних повідомлень, як: «Піраміда»; «Воллстріт Джорнал», «П'ятискладова модель» (Дай п'ять) та моделі розважального повідомлення «Триактна структура».

Модель викладу «Піраміда» базується на шести послідовних риторичних актах: вступ, розвиток, базовий виклад, тло (хронологія), базовий виклад, висновок²⁴. «Піраміда» відрізняється своєю послідовністю та логічністю викладу.²⁵

---

²³ TED official website. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ted.com>

²⁴ Jasmine Roberts. «Writing for Strategic Communication Industries»//вид.: Ohio State University Libraries.2016. Режим доступу: <https://open.umn.edu/opentextbooks/textbooks/360>

²⁵ THE PYRAMID PRINCIPLE: TIPS FOR PRESENTATION STRUCTURE. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.slidegenius.com/blog/pyramid-principle-presentation-structure>

Модель «Воллстріт Джорнал» («Wall Street Journal») вирізняється яскравістю та ефектністю²⁶. Цей вид риторичного викладу є подібним до того, який використовує англійська газета «The Wall Street Journal» (звідси і назва) у своїх статтях. Промовець починає історію з особи або ситуації, яка ілюструє саму тему історії, тоді переходить від окремого випадку до загальної проблеми за допомогою абзацу, який пояснює актуальність цієї історії, пізніше повертається до ситуації або людини та розповідає історію повністю з ефектною кінцівкою²⁷.

Структура «Дай п'ять» включає п'ять складових: повідомлення (що трапилось?); контекст (в яких обставинах?); масштаб (локальне/регіональне/національне); наслідки (до чого призведе?); вплив (чому це актуально?). Такий вид риторичного викладу характеризується збільшенням цікавості до теми та серйозним ставленням. Як правило, «Дай п'ять» використовують у розрізі суспільно-політичному, судовому та військовому красномовстві²⁸.

Модель розважального повідомлення «Триактна структура». Ця модель ділить сюжет розповіді на три акти, які містять у собі вступ, який містить в собі виклад та окреслення проблеми, перелік причин або перешкод та розв'язку, в якій описується результат. Для триактної структури викладу характерним є великий за обсягом другий акт та використання ліричного героя чи ключової особи²⁹.

Для аналізу ми відібрали чотири TED-виступи: Ярослав Грицак «Третя Україна» (TEDxLviv 2011р.); Юнона Лотоцька «Від швидкого успіху в долину смерті» (TEDxKyiv 2013р.); Кен Робінсон «Do schools kill creativity?» (TED 2007р.); Тайлер ДеВіт «Hey science teachers - make it fun» (TED 2013р.).

---

²⁶Feature article organization [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://ohiostate.pressbooks.pub/stratcommwriting/chapter/feature-article-organization/>

²⁷ Dona M. Wong//The Wall Street Journal Guide to Information Graphics: The Dos and Don'ts of Presenting Data, Facts, and Figures./вид: W. W. Norton & Company.2013//160 с.

²⁸ Тарас Фролов, «Риторика в добу електронних медіа», 2021

²⁹Aristotle and Three Act Structure. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://gointothestory.blcklst.com/aristotle-and-three-act-structure-13495168ce73>

На критерій відбору повпливала кількість переглядів на інтернет ресурсі YouTube, які набрали виступи: Ярослав Грицак «Третя Україна» (TEDxLviv 2011р.) - 11 126 переглядів; Юнона Лотоцька «Від швидкого успіху в долину смерті» (TEDxKyiv 2013р.) – 28 941 переглядів; Кен Робінсон «Do schools kill creativity?» (TED 2007р.) – 20 397 303 переглядів; Тайлер ДеВіт «Hey science teachers - make it fun» (TED 2013р.) – 525 870 переглядів. Однак популярність на інтернет ресурсах була не єдиним критерієм. Надзвичайно важливо було обрати промовців, котрі б належали до когорти освітян.

Насамперед проаналізуємо способи викладу інформації та аргументації, пізніше виконаємо аналіз риторичних технік, таких як: *зв'язок, оповідання, презентація та переконання* та опісля віднайдемо риторичні фігури, які вживаються у промовах англомовних та україномовних спікерів-освітян та проаналізуємо їх.

Для якісного результату спершу порівняємо україномовні виступи Ярослава Грицака та Юнони Лотоцької, пізніше виконаємо порівняльний аналіз виступів Кена Робінсона та Тайлера ДеВіта та у підсумку зіставимо англомовний та україномовний спосіб комунікації із аудиторією в межах TED-конференцій.

Завдяки пропонованій процедурі порівняльного риторичного аналізу сподіваємося виокремити і проаналізувати спільні та відмінні риси в чотирьох виступах англійською та українською мовами.

РОЗДІЛ II

ПОРІВНЯЛЬНИЙ РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ TED-ВИСТУПІВ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

Дослідження TED-виступів дає розуміння унікальності цього жанру з огляду на способи взаємодії з аудиторією та її залучення, пояснення, переконання та презентацію ідей. Особливо цікавим видається порівняти TED-виступи українською й англійською мовами.

Для аналізу ми відібрали два україномовні TED-виступи (Ярослав Грицак «Третя Україна» (TEDxLviv 2011р.); Юнона Лотоцька «Від швидкого успіху в долину смерті» (TEDxKyiv 2013р.)) та два англomовні (Кен Робінсон «Do schools kill creativity?» (TED 2007р.); Тайлер ДеВіт «Hey science teachers – make it fun» (TED 2013р.)) виступів.

2.1 Способи викладу й аргументація

Ярослав Грицак та Юнона Лотоцька виступили в рамках TEDxLviv та TEDxKyiv-конференцій у 2011 та 2013 роках. Їхні виступи набрали понад 11 тис. переглядів на YouTube каналі українського TEDxLviv та TEDxKyiv, що є досить непоганим результатом. Крім того, рішення обрати ці виступи зумовлено тим, що обрані промовці працюють в освітній галузі, а відтак, мають чималий досвід створення інформативних, переконливих та розважальних повідомлень, які є визначальними для TED-конференцій. Англomовні та україномовні виступи зіставимо з огляду на структуру повідомлення, способи викладу, аргументацію та риторичні фігури, які використовували промовці. Обрані нами англomовні виступи Кена Робінсона та Тайлера ДеВіта відбувалися у 2007 та 2013 роках у рамках TEDx-конференцій та здобули Кен Робінсон «Do schools kill creativity?» – 20 млн переглядів, «Hey science teachers – make it fun» – більше 500 тис. переглядів. Обидва англomовні промовці також працюють у системі освіти:

Кен Робінсон – американський учений та педагог, Тейлер ДеВіт – учитель біології та дослідник.

2.1.1 Виступ Ярослава Грицака «Третя Україна»

Промова Ярослава Грицака за своєю структурою нагадує **модель піраміди**, яка починається вступом, в якому коротко розповідають про головне (Хто? Що?) далі Я. Грицак розвиває проблему, пізніше мовець дає «трохи повітря» (намагається морально розвантажити аудиторію), далі повертається до суті проблеми, а пізніше знову використовує тактику «трохи повітря» та переходить до наслідків. Як правило, професор використовує займенники першої та другої особи множини «ми» та «ви». Таким чином, Ярослав Грицак місцями ототожнює себе з аудиторією, а інколи, розділяє.

Свій виступ під назвою «Третя Україна» професор починає зі вступу, в якому розповідає про явище революції та статистику в Україні та світі, яка збільшується із року в рік: *«Як показує соціологія, революційні настрої ростуть із місяця в місяць...»*. Такий початок відповідає вступу, який притаманний пірамідальній моделі викладу.

Далі Я. Грицак починає підкріплювати свою тезу історичними фактами та власними припущеннями, які допомагають розвинути ідею: *«20 років тому, коли ми ще були молоді нас переконували...»*; *«Насправді, статистика показує щось інше...»*; *«щось відбувається в цьому світі...»*; *«І виглядає так, що Україна дістала наркотичність...»*. Зокрема, науковець звертається до історії останнього півстоліття: *«Дивимось на Францію...»*; *«Дивимось на Англію...»*. Вступна частина промови Ярослава Грицака допомагає йому добре підготувати аудиторію до сприйняття подальшої інформації. Після цього, у виступі науковця спостерігаємо «трохи повітря». Професор реалізує його за допомогою візуальної схеми, яку транслює та пояснює перед слухачами: *«І найкраще, щоб нам було добре думати, я пропоную вам таку просту схему...»*; *«це, насправді, результати*

дослідження, про яке я і Євген Глібовицький не змучуємося говорити...»; «Для мене ця таблиця є дуже важлива, як для історика...»; «ця система підтверджується дослідженнями.»; «загальне правило в таких дослідженнях є дуже просте...».

Крім того, доповідач розповідає про важливість історії як науки, про її можливості та своє ставлення до неї: *«Наша історія – це наші вірування»; «... ці цінності є нашою машиною, тим бензином, який визначає наш шлях, швидкість наших невдач.».*

Продовжуючи, Я. Грицак знову повертається до проблеми революцій в Україні та переходить до порівняння України з Польщею, Іспанією та Англією: *«Отже, я хочу коротко проаналізувати ті випадки, коли ті зрушення сталися. Тих революцій, які поклали кінець всім попереднім революціям. Найближчий наш сусід - польський. І найбільш зрозумілий. Якщо рівняти Польщу і Україну...»; «Але, очевидно, поляки теж мали такі періоди фрустрації, які маємо зараз ми.»; «Другий випадок – Іспанія. Країна, яка дуже схожа на Україну»; «Третій випадок – англо-сакський випадок».* Такий порядок викладу інформації та прийоми порівняння допомагає ширше викласти суть проблеми, змушує аудиторію аналізувати приклад із європейськими країнами та переносити їх на ситуацію в Україні, що своєю чергою наближає слухачів до варіантів вирішення цієї проблеми, які промовець планує виголосити в кінці.

Наступним етапом промови, до якого переходить Я. Грицак, є розповідь про цінності та уявлення українців про себе: *«Якщо дивитися з іншої сторони, якщо перейти від питання цілей й ідентичності до цінностей...»; «Якщо ж перейти від питань цінностей на те, що люди думають про себе...»,* коментування результатів опитування: *«це результати опитування, яке провели десь минулого року.»; «дві головні ідентичності, які найчастіше вибирають...»; «поєднайте жовтий і голубий колір і ви побачите...».*

Трансляція та коментування результатів опитування та статистики допомагає професору зробити промову не надто навантаженою для слухачів.. Наступним кроком професор підсумовує: *«Тобто, закінчую, на мою думку...»*; *«Закінчую, було...»* та на основі Англійської революції вибудовує шляхи вирішення проблеми в Україні: *«Але була одна славетна революція, це була англійська 88-го року.»*; *«Отже, рецепт дуже простий, ми є відстала нація...але у відсталості є свої переваги, тому що не треба видумувати особливо щось... треба копіювати.»*. Бачимо, що в пірамідальній моделі викладу промова теж повинна закінчуватися висновками. Отже, підсумовуючи, можемо говорити, що Ярослав Грицак у своїй промові «Третя Україна» дотримується саме пірамідальної моделі. Також, Ярослав Грицак використовує *індукційний метод* викладу інформації, у якому веде промову від прикладу до висновку.

2.1.2 Виступ Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті»

У своєму виступі українська психологиня Юнона Лотоцька обрала прийом *індукції*: розповідь починається від проблеми та прикладів, а завершується висновками та способами вирішення проблеми. Такий виклад інформації є схожим до триактної моделі історії, яка містить у собі історію (проблему), розвиток дії (як герой йде до мети, які перешкоди йому доводиться долати, як він долає їх) та завершення, результат. Для цієї структури викладу характерним є великий обсяг другого акту, як правило, другий акт є вдвічі більшим за перший та останній.

Юнона Лотоцька у своєму виступі торкається теми успіху, трансформації та міфів успішності. Вона починає промову із розповіді про дослідження, яке нею вона здійснила разом із командою наукового інституту ім. Костюка та говорить про висновки, до яких довелось дійти: *«Ми зробили дослідження про успіх, про міфи успішності.»*; *«Сьогодні ми живемо в карколомному наборі моделей...»*; *«ми хочемо...»*; *«ми багато чого з'ясували, насправді...»*; *«Що ми з'ясували?»*; *«86% за нашим дослідженням, а це більше 3000 людей, не зміняться.»*

«В нас є такі риси в Україні...»; «Чого ж ми боїмося? – ми насправді боїмося...».

Далі науковиця методом аналогії розповідає, як відбувається процес розвитку тварин шляхом еволюції прикладом з полюванням гепардів: *«Зробимо стрибок у часі...»; «Всі ви пам'ятаєте...»; «ми сьогодні хочемо змін, але не хочемо виходити з того акваріуму (аналогія до силурійських рибок), які прогресували, в якому сьогодні живемо»; «Я проілюструю це інакшим прикладом – гепардами»; «Людина так не вміє, ми паламані гепарди».*

У виступі дослідниці вступ є досить поступовим. Вона розповідає про проблему поетапно, залучаючи результати дослідження та прийоми аналогії. Другим актом промови Ю. Лотоцької є оголошення проблеми та поетапна розповідь про перешкоди, які виникають на шляху до успіху: *«А потім сталася вона: «долина смерті»; «Долина смерті починається з нової ідеї»; «А потім починається те страшне, через що ми не змінюємося – швидка перемога»; «а потім стається те, із-за чого я не хочу туди заходити – страх»; «Тут звільнення від ілюзій відбувається»; «І тут стається воно – дозвіл».*

Дослідниця вживає займенник першої особи однини «я» не стільки для самовираження, скільки як спосіб залучити аудиторію до своєї розповіді, допомогти аудиторії ідентифікуватися з її досвідом: *«Я починаю почувати до життя таке натхнення...»; «я починаю відчувати себе...»; «Я думаю, що я...»; «я піду...»; «я думаю: я - це оці мої думки, я - це...»; «І я боюся...»; «Тобто, «люди, я не хочу...»»; «Я беру, в мене на голові така каструлька, і я тут лишаюся цієї каструльки, я не знаю хто я, що я, що тут трапляється, як тут жити. Я розумію, що я вже не герой ...»; «І таким чином я відчуваю себе невдахою»; «Я починаю рухатись»; «Тут я починаю відчувати, що мої зусилля мене до чогось приводять. Все, що я роблю мене до чогось приводить»; «Наші учасники тут поєднували, зв'язками називали цей феномен: коли я поєдную минулу поведінку, себе і нову поведінку...»;*

«І я виходжу в справжній світ зміненою рибкою, що пройшла долину смерті». Такий прийом створює умовного ліричного героя, від імені якого промовиця провадить розмову та з яким кожен слухач може ідентифікувати себе.

Останній етап промови Ю. Лотоцької є розв'язкою. Дослідниця дає аудиторії поради, які повинні допомогти: *«Що нам потрібно? Нам потрібно одне: пам'ятати:...»*; *«Нам потрібен дозвіл на...»*; *«Дозвольте собі...»*; *«дивіться...»*; *«...а потім забудьте все»*. Отже, триактна модель викладу допомогла промовиці захопити увагу аудиторії завдяки прийомам залучення та ідентифікації.

Проаналізувавши промову Ярослава Грицака «Третя Україна» та Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті», можна виділити спільний метод доведення - *індукцію*. Що цікаво, у промові Ярослава Грицака бачимо пірамідальну модель викладу, Ю. Лотоцька ж дотримується триактної моделі. Особові займенники, які використовуються у україномовних промовах також відрізняються: Ярослав Грицак використовує першу та другу особу множини «ми» та «ви», Юнона Лотоцька - першу особу однини «я». Загалом, за своєю структурою та методом викладу є зовсім різними. У другій промові спостерігаємо лаконічність та кокровість, а у промові професора Я. Грицака - структурованість та логічність.

2.1.3 Виступ Кена Робінсона «Do schools kill creativity?»

Кен Робінсон – американський учений, педагог та письменник у своїй промові торкається теми сучасної освіти та її негативного впливу на дитячу креативність. Його спосіб викладу інформації схожий на згадану модель піраміди, яку ми виявили у виступі Ярослава Грицака. Пірамідальна модель викладу починається зі вступу, у якому коротко розповідають суть проблеми (хто? що?), наступним етапом йде її розвиток, пізніше базовий виклад («трохи повітря»), потім тло (хронологія), знову базовий виклад та опис висновків чи наслідків. Кен Робінсон починає свою промову із розповіді про проблеми сучасної системи

освіти та стереотипів навколо неї, які виникають не дарма: «Але, нехай ви є на вечірці і хтось цікавиться вашою професією. Ви відповідаєте, що ви педагог, і співрозмовник одразу біліє.»; «Якщо вдуматись, діти, які підуть цього року до школи, закінчать її аж 2065 році... Ніхто не має жодного уявлення як буде влаштований світ навіть через 5 років. Тим не менше, ми повинні давати дітям відповідня навички»; «... я думаю, що такі таланти є у всіх дітей, а ми безвідповідально розкидаємося ними»; «Я б хотів поговорити про освіту та творчість»; «Мені здається, творчість зараз настільки ж важлива, як грамотність, і ми повинні надавати творчості такого ж статусу».

Далі вчений розповідає кілька історій, в яких діти виявляють свою неординарність та не бояться помилитись, які допомагають аудиторії глибше зрозуміти суть проблеми: «Я обожаю розповідати одну історію, шестирічна дівчинка...»; «Коли моему сину в Англії було 4 роки...»; «в обох історіях є дещо спільне: діти, якщо вони в чомусь невпевнені, вони просто пробують». Крім того, К. Робінсон проводить аналогію із прикладом зі сучасного життя: «Їм стає страшно помилятися, точно так само, як працюють наші компанії: помилки не пробачаються». Наступним етапом промови науковця є комічна історія із власного життя: «Приблизно 5 років тому, коли я жив в Стратфорд-на-Ейвоні...»; «Отже, ми переїхали із Стратфорда в Лос-Анджелес, я трохи хочу розповісти про переїзд...», яка розважає аудиторію. Далі Кен Робінсон продовжує окреслювати проблему: «Коли ти переїжджаєш в Америку, або просто подорожуєш різними країнами, помічаєш одну річ: з точки зору ієрархії всі предмети в освітній системі побудовані таким чином, що найвище завжди математика мовознавство, потім йдуть гуманітарні науки, а вже пізніше мистецтво»; «немає такої освітньої системи, де б танці викладалось би як математика, щоденно. Чому? Чому б і ні?»; «Ось, що відбувається...»; «Ціль навчальних закладів по всьому світі заключається в тому, щоб створювати університетських професорів»; «Державні системи освіти були побудовані в XIX

столітті... вони було пристосовані до індустріальної революції»; «справа в науковій діяльності, яка стала для нас взірцем інтелектуальних здібностей, оскільки...»; «В результаті дуже талановиті люди не вважають себе такими». Після цих тверджень Кен Робінсон розповідає аудиторії історію відомої танцівниці та хореографки Джиліан Лін, яка стала успішною танцюристкою завдяки лікарю, який запевнив, що дівчинка здорова, її лише треба віддати на танці: «На книгу мене наитовхнула розмова з однією жінкою...»; «Одного разу за обідом я запитав у Джиліан як вона стала хореографом...». У цій історії бачимо базовий виклад «трохи повітря», який розвантажує аудиторію від головної тези, але водночас і підкріплює її.

Наступним етапом промови Кена Робінсона є висновки: «Я думаю, нашою єдиною надією на майбутнє є прийняття нової концепції екології людини», «Єдиний вихід для нас – цінувати різноманітність наших творчих можливостей»; «Ми повинні вчити їх цілісності...» та окреслення наслідків, із якими можна зіткнутися: «Ми повинні старатися розумно використовувати цей дар, щоб уникнути...». Бачимо, що пірамідальна модель викладу, яку використовує Кен Робінсон, допомагає йому отримати зацікавленість аудиторії та зробити виступ більш «живим». Для свого виступу на TED-конференції дослідник обрав прийом *дедукції*. К. Робінсон на початку промови окреслює проблему неправильної, на його думку, системи освіти, а далі підтверджує її численними історіями.

2.1.4 Виступ Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun»

Тайлер ДеВіт – учитель біології та науковець у своїй промові, як і Юнона Лотоцька, використовує *триактну модель викладу*, якій притаманний розподіл промови на три частини. У першій викладено вступ та коротке окреслення проблеми, пізніше розповідається про саму проблему із поетапним викладом про перешкоди і останнім актом є підбиття підсумків. Починаючи промову, педагог одразу розповідає аудиторії історію, яка слугує вступом: «Дозвольте мені

розповісти вам історію...»; «Це сталося одного дня, коли я попросив учнів прочитати розділ підручника про мою улюблену тему – віруси». Наступним актом промови науковця є поетапне пояснення конкретних причин, чому сучасна система освіти сформована таким чином, що навчальний процес є надзвичайно ускладненим та нудним для школярів. Найперше, Тайлер ДеВіт транслює на екран та коментує простими словами одну із тем підручника для біології: «головні герої цієї історії – бактерії та віруси...»; «історія, яку я хочу розповісти своїм учням, починається як справжній фільм жахів...»; «Ось, що сталося...»; «Це щось на зразок того, коли...», потім на прикладі наукових експериментів спростовує це твердження та показує, що насправді складні теми можна розповідати цікаво: «Вивчаючи, ми говоримо про «слайми», також, ми досліджуємо зміну кольорів та, як всі порядні вчені, вивчаємо вибухи, але якщо ми напишемо про це в підручниках – це буде вважатися ненауковим».

Далі дослідник розповідає про іншу проблему: «Другою проблемою є те, що підручники написані надзвичайно незрозумілою мовою...» та одразу спростовує це твердження шляхом порівняння академічного пояснення із власним: «Якщо ми підсумуємо ту історію про бактерії та віруси, яку я розповідав... та подивимось на те, як написано в підручнику про це: ...».

Наступною проблемою Тайлер ДеВіт називає те, що науковці вважають, що такий простий метод пояснення дискредитує науку: «Ми ніколи не зможемо дати це студентам, оскільки воно написано мовою, яке не є абсолютно точною». Спростовуючи це твердження, педагог говорить: «Я цілком усвідомлюю важливість деталізованого конкретного наукового спілкування між науковцями, але не тоді, коли ми намагаємося навчати 13-річних...». Завершуючи промову, Т. ДеВіт переходить до висновку, в якому просить слухачів розповідати дітям про науку доступними та простими словами: «Якщо ви займаєтесь наукою, я закликаю вас... записати на камеру, вести блог або будь-що інше, ігноруючи цю серйозність та науковий жаргон та просто розповісти суть».

У своїй промові науковець використовує *індукційний* метод доведення: структура промови починається із постулювання проблеми (діти не сприймають інформацію, яку читають у підручниках, та вважають її нудною), далі покроково розповідає про проблеми, які стають на заваді якісного вивчення школярів точних наук та на завершення пропонує свій варіант вирішення проблеми та закликає до дії. Такий спосіб викладу промови схожий до того, яким користується Кен Робінсон. У структурах виступів англомовних промовців-освітян Кена Робінсона та Тайлера ДеВіта можна виділити кілька спільних способів аргументації: наведення власних прикладів із життя, апелювання до негативного професійного досвіду та неактуальності системи освіти до сучасного світу. Також, цікаво, що англомовні промовці використовують різні методи викладу: Кен Робінсон використовує дедукцію (від конкретного до загального), а Тайлер ДеВіт індукцію (починає промову із висновку (загального) і переходить до прикладу (конкретного)).

2.2 Аналіз риторичних технік (зв'язок – оповідь – пояснення – презентація – переконання)

Промовці, які виголошують промови у рамках TED-конференцій, добре обдумують не лише структуру промови, але й намагаються використати низку дієвих риторичних технік. Згідно з книжкою Кріса Андерсона «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів»,³⁰ п'ятьма основними риторичними техніками інструментів: 1) зв'язок; 2) оповідь; 3) пояснення; 4) переконання; 5) презентація. Також у книзі йдеться про використання вразливості, гумору, скромності, використання у промові історій або притч, інтригу, залученість третіх осіб та якісний візуальний матеріал. Окрім цього, у своїх виступах обрані англомовні та україномовні промовці-освітяни реалізують основні інтенції

---

³⁰ 1 Кріс Андерсон. Успішні виступи на TED. Рецепт найкращих спікерів / Перекл. О. Асташов. Київ: Наш Формат, 2016,

TED- конференцій (переконувати, розповідати, розважати)³¹ за допомогою риторичних технік та мовних засобів.

2.2.1 Виступ Ярослава Грицака «Третя Україна»

Професор Ярослав Грицак у своєму виступі будує зв'язок з аудиторією шляхом використання **особових займенників другої особи множини «ви»**: *«Ви напевно знаєте...»* та **першої особи множини «ми»**: *«... що ми входимо в світ...»*; *«... де ми живемо...»*; *«але ми маємо надію...»*; *«ми не помітили»*; *«те, куди ми попадемо...як швидко ми вийдем на неї»*, **«нас»** та **«нам»**: *«багато з нас»*; *«нам обіцяли...»*; *«щоб нам було легше думати...»*. Особовий займенник першої особи однини («ми») слугує зближенню, ототожненню аудиторії з промовцем. Займенник другої особи множини («ви») націлений на побудову діалогу, але водночас допомагає промовцю відмежувати себе від слухачів.

Звертаючись до аудиторії, історик вживає слова *«знаєте»*, *«бачимо»*, *«чуємо»*, які допомагають зробити зв'язок між промовцем та слухачами тіснішим. Промова науковця виражає деякі з основних інтенцій для TED-конференцій. Виступ Ярослава Грицака виконує три основні інтенції TED – переконувати, інформувати та розважати. Однак, його виступ виконаний у досить серйозній манері донесення інформації. Із самого початку промови Ярослава Грицака спостерігаємо прийом **переконання**: *«Якби я хотів вам всім сподобатись, я би почав з того, що сказав би фразу: «Привид ходить по Україні цієї приклад революції.»*, чому ця фраза подобається, бо як показує соціологія, революційні настрої ростуть з місяця на місяць...». Вживаючи такий прийом на початку, науковець налаштовує аудиторію до серйозної промови та водночас запевняє слухачів у щирості своїх слів. Ще одним прийомом, за допомогою якого Ярослав Грицак намагається переконати аудиторію, є **нагадування світового історичного досвіду**: *«Ви знаєте, Осциру Wall Street, чи інші подібні акції...»*; *«Згадаймо, що єдиний*

---

³¹ TED official website. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ted.com>

університет...», **закономірностей**: «є якась певна закономірність, про яку я хочу говорити: певні країни у певний час революції відвідують частіше, ніж інші, поки не знаходять заспокоєння». Таким способом науковець нагадує слухачам деталі, які вважає важливими, та водночас створює аргументовану базу для подальшої розповіді. Для підтвердження своїх слів Ярослав Грицак кілька разів демонструє **статистичні дані**: 1) «насправді, статистика показує щось інше...»; 2) «... я пропоную вам таку просту схему»; 3) «Це насправді результати дослідження...»; 4) «Якщо дивитися з іншої сторони, ... як бачимо...»; 5) «Це результат опитування, яке провели...». Цей прийом підкріплення своїх слів допомагає промовцю переконувати у слушності пропонованої думки. Підсилюючи власні думки, науковець вдається до **цитат** відомих людей: 1) Тоффлера: «в поганих революціях кожний новий уряд гірший за попередній»; 2) Гегеля: «Це наша загальна фраза, яку казав Гегель, що сова Мінерви любить літати в сутінках»; 3) Кіплінга: «... яка нагадує цитату з Кіплінга, про тих двох близнюків...»; 4) істориків: «Багато істориків каже...»; «...і історики скажуть...»; «... це є фраза відомого історика Біллі Тейлора», 5) польських дисидентів: «... що колись казали польські дисиденти - ...» та загальних уявлень: «Бо загальне правило в таких дослідженнях є дуже просте: ...». Для більшого переконання Ярослав Грицак використовує елементи **самопрезентації**: «А кожен історик, а ще більше філософ вам скаже...», а також самопрезентації із елементами **топу скромності**: «І, щоб, відповісти на це питання, я буду пробувати робити це як історик. Я, насправді, історик, я більше нічого не вмію робити...»; . Окрім цього, базуючись на світовому досвіді, Ярослав Грицак висуває кілька **припущень**: «І виглядає так, що за якихось 20-30 років в містах буде жити 3/4 всього населення світу»; «це означає одне: що той період 500 років завершився...».

Окрім «переконання», Ярослав Грицак дотримується ще однієї інтенції TED-конференцій - «**інформувати**». Українському історичному науковцю вдається інформувати

авдиторію завдяки **опису тенденції** збільшення революцій по всьому світу та в Україні зокрема: 1) *«мало хто пам'ятає, що ті проводирі, які скинуті хвилиною арабських революцій, самі були революціонерами 30-40 років тому, і теж починали революцію»*; 2) *«... кінець цього аграрного світу вже стався 2 роки тому в 2008 році, вперше в світовій історії людства...»*, порівнянню: *«Якщо порівняти Україну та Польщу...»* **нагадуванню** світових **випадків з минулого**: 1) *«думаємо про революційну Англію 17-го століття...»*; 2) *«думаємо про революційну Францію 19 століття...»*; 3) *«думаємо про Німеччину...»*; 4) *«І в 70-х роках, не буду розповідати це довго, але були певні спроби...»*; 5) *«Було декілька революцій, які називалися великими...»*; 6) *«Це загальна стратегія розвитку відсталих країн...»*. Окрім цього, у процесі інформування історик опирається на **причинно-наслідковий зв'язок**: *«Чому Україна там? Тому що нам фесрично повезло з історією. По-перше ми маємо східно-християнську спадщину..., ми маємо спадщину Російської імперії..., а також ми мали комуністичну спадщину»*. Крім того, Ярослав Грицак знайомить слухачів із новою інформацією шляхом **коментування статистичних даних**: *«Ви бачите зразок нації, які роблять великі ривки...»*; *«Отже, бачимо такі зразки...»*, **звернення до визначних подій минулого**: *«І вони уклали пакт»*. Варто зазначити, що промовець у своєму виступі використовує візуальну презентацію, на якій транслює статистичні дані, головні тези та результати досліджень.

Щодо останнього наміру TED-конференцій - **«розважати»**, його зустрічаємо у вигляді **іронії**: *«Україна ніколи не втратить шанс втратити свій шанс»*; *«чи це буде революція, яка створить певну стабільність, але не стабільність, скажімо, цвинтару, а...»*; *«Україна виглядає на країну, яка ніколи не втратить шанс втратити свого шансу»*; *«так звана «стежкова залежність»»*, яку Ярослав Грицак використовує для розраджування атмосфери свого виступу, та кількох **жартів**: *«наші революційні вила перетворюються в постреволуційні граблі»*; *«...це перехід від світу аграрного, світу, де жили тяжко, але, слава Богу, коротко»*.

2.2.2 Виступ Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті»

Науковиця Ю. Лотоцька для свого виступу обрала тему успіху та перешкод, які виникають на шляху його досягнення. Її промова є досить структурованою та відрізняється своєю лаконічністю. Науковиця також дотримується звичних для TED-виступів інтенцій. Вона будує зв'язок із аудиторією, вживаючи **займенники множини** «ми»: «*є багато міфів, об які ми ламаємося*», «*ця платформа не вимагає від нас ніяких зусиль*»; «*...наша платформа успішності*»; «*ми знаємо*»; «*ми хочемо*». На початку промови вона **інформує** слухачів про деталі та суть дослідження, виконане нею разом із командою: «*Ми зробили дослідження про успіх, про міфи успішності...*»; «*Як експерти успішності, ми хочемо, щоб кожна людина, в якій є ідея змінилася*»; «*В нас в проекті були учасниками...*». Науковиця розповідає аудиторії **міфи**, які пов'язані із темою успіху: «*...але, є багато міфів, об які ми ламаємось*». Окрім цього, промовиця активно вживає **доповнювальні**: «*Що ми з'ясували?*»; «*Чому?*»; «*Чого?*»; «*Як?*»; «*Чого ж ми боїмося?*»; «*Як ви думаєте?*»; «*Чому вони це зробили?*»; «*Що нам потрібно?*», **відкриті**: «*Є версії?*»; «*Бачили мультик?*» та **риторичні** запитання: «*Яка нормальна людина без «справки» від психіатра захоче вмирати?*» дає собі змогу розповісти більше інформації, яка стосується деталей та результатів дослідження. На базі свого дослідження Юнона Лотоцька поетапно **роз'яснює** кожен крок, який проходить людина на шляху до успіху та змін: «*Долина смерті починається з нової ідеї*»; «*а потім починається те страшне, через що ми не змінюємося...*»; «*...а потім все йде не так, шкереберть*»; «*...а потім стається те, із-за чого я не хочу туди заходити - страх*»; «*тут людина вже не може повернутися назад*»; «*тут звільнення від ілюзій відбувається, частина людей звідси не виходить, а частина йде далі - в усвідомлення...*»; «*і тут стається воно - дозвіл*»

Переконує за допомогою елементів **самопрезентації**: «*Ми вже є експертами із успіху та неуспіху*»; «*Ми були впевнені в власній геніальності*», ділиться

результатами проведеного дослідження: «...є багато міфів, об які ми ламаємось»; «є 5 парадигм успішності»; «86% за нашим дослідженням, а це більше 3000 людей не зміняться»; «але маленька частина людей, дуже маленька, міфічна цифра - 14%...»; «Наші учасники приходили з великими очима, таких очей ми не бачили ніколи в житті...». Використовує **загальновідомі факти**: «Сьогодні, ви знаєте це, ми живемо в карколомному наборі моделей»; «Ви знаєте це, що сьогодні...». Крім того, у своєму виступі Ю. Лотоцька використовує **проголошення популярної точки зору**: «в нас є такі риси в Україні, як опозиція до успішних...»; «Ми, насправді, звикли жалітися один на одного», **статистичних даних**: «середній вік людства - 14 років»; «Гепард - найшвидша тварина планети, 50% відсотків полювань завершуються успіхом» та **пригадування історичних фактів**: «Всі ви пам'ятаєте, дехто краще, дехто гірше, силурійський період». Окрім цього, науковиця **покликається** на еволюціоністів: «цей період створив нас сьогоднішніх - кажуть так еволюціоністи». «Ну бачите, ми так розвиваємося: від риби до гепарда, так до людини дійдемо, мабуть...». Елементи гумору, до яких вдається науковиця, допомагають їх встановити тісніший зв'язок з аудиторією. Вона використовує **зевгму**: «програма нам дуже подобалась, учасникам вона дуже-дуже подобалась, вона подобалась нашим опонентам та навіть моїй бабусі вона подобалась» та **жарти** «... і бачить: кролик сидить в «сюрточке». Ну, якщо вона не курила траву, то вона думає: «Вау! Цікаво.»»; «Цей час не враховуєм» - коли люди заплодували³². Останній з жартів не був продуманий та виник цілком **органічно**, що додало дослідниці додаткових овацій та підтримки. Ю. Лотоцька використовує **візуальну презентацію**, яка містить візуальні картинки з підписами, самі підписи та картинки без підписів взагалі. Останні слугують для підсумовування або заміни своїх слів.

---

³² відсилка до часових обмежень для промовців в рамках TED-конференцій

2.2.3 Виступ Кена Робінсона «Do schools kill creativity?»

Англійський науковець Кен Робінсон із перших слів промови встановлює **зв'язок** із аудиторією за допомогою **звертання**: «Доброго ранку, як справи?»; «Ви пам'ятаєте сюжет?»; «Тепер диплом нічого не варту, правда?»; «Ви ж знаєте цей вислів?». Професор також вживає форму особову форму множини «**ви**»: «Вам сподобалась конференція?»; «Ви як інопланетяни прийшли б до висновку...» та інколи використовує **першу особу множини «ми»**: «Ми повинні були б...»; «Ми знаємо...»; «Ми роздумуємо...»; «Ми зрозуміли...»; «ми повинні давати дітям...»; «ми всі погоджуємося...»; «в ній ми бачимо...»; «Ось, що відбувається, ми поетапно починаємо...». Вживаючи у своїй промові «ми» та «ви», у першому випадку промовець скорочує відстань між собою та аудиторією та ідентифікує себе з нею, а в другому навпаки – розмежовує себе від аудиторії. Крім того, Кен Робінсон використовує **особовий займенник «ти»**: «Але, коли ти переїжджаєш в Америку...»; «Не займайся музикою, ти ніколи не станеш...»; «Не займайся малюванням, ти ніколи не станеш...». Цей прийом дослідник використав під час розповіді історії, яка сталася з ним у минулому. Таким чином йому вдалось перенести свою ситуацію на аудиторію, а відтак, встановити тісніший зв'язок.

Кен Робінсон **інформує** слухачів за допомогою **історіювання**. Науковець розповідає **історії**, які чув перед тим: «Я обожнюю розповідати одну історію: шестирічна дівчинка...»; 2) із власного досвіду: «Коли моєму сину було 4...»; «Приблизно 5 років тому ми...»; «Коли я був студентом...»; «Книга підштовхнула мене на розмову з однією жінкою...»; «Одного разу...», розвиває оповідь за допомогою **відкритих питань**, на які сам дає відповідь: «Чому так стається?». Також для інформування аудиторії науковець у промові використовує **причинно-наслідковий зв'язок**: «...ви б прийшли до висновку, що ціль державних систем освіти...»; «Як ми дізнались вчора...», **загальновідомі факти**: «державна система освіти була сформована в 19 столітті.» та **зевгму**: «Один

хлопчик сказав: я приніс тобі золото. Другий сказав: я приніс тобі мирру. А третій каже: «Френк передав ось це»» [останній хлопчик помилився].

Професор **переконає** шляхом **самопрезентації**: «я цікавлюсь освітою»; вживання **уточнюючих питань** «..., правда?»; «Здивовані?», зверненням до **загальноновідомих фактів**: «Однак, нам відомо, що...», вживанням **цитат** Пікассо: «Одного разу Пікассо сказав...» та Джонаса Солка: «Джонас Солк одного разу сказав...» та зверненням до **авторитетних джерел**: «За наступні 30 років, якщо вірити Юнеско...» Також для переконання аудиторії дослідник підкріплює свої слова доказами: «Якщо вам потрібні докази – зайдіть на конференцію вечірніх похилого віку або сходіть на танці в останній вечір». Окрім цього, Кен Робінсон використовує **обставину міри і ступеня** «напевно», який слугує для переконання слухачів у своїх словах: «В школі вас, напевне, м'яко відволікали від цікавих уроків».

У промові Кена Робінсона можна почути безліч елементів гумору, сатири та іронії. Із перших секунд своєї промови професор активно виконує намір TED - «розважати» шляхом **жартів**, які побудовані на **топосі скромності**: «Попередні виступи вразили мене до душі, тому я, мабуть, піду»; «от і все. Доречі, дякую за увагу» [говорить на початку промови, апелюючи до того, що начебто нічого важливого не хотів сказати], **стереотипів** про працівників освіти: «Уявіть, що ви педагог, і ось ви на вечірці. Насправді, працівники системи освіти не часто бувають на вечірках. Їх не запрошують»; «Ви відповідаєте, що ви педагог, і у співрозмовник одразу біліє». Крім того, промовець використовує **історії, які містять елементи комічного**: «Вчитель запитав в дівчинки, що вона малює. Вона відповіла: «Я малюю Бога». Тоді вчитель сказав: «Але ніхто не знає, як виглядає Бог», дівчинка відповіла: «Зараз визнають».»; «в Англії у нього була подружка. Вона була коханням його життя, Сара. Вони були знайомі вже місяць»; «він був засмучений під час польоту і казав: «Я більше не зустріну такої, як Сара». Ми, до речі, були раді його словам, якщо чесно, тому що вона була головною

причиною, чому ми їхали з країни»; «Якщо моя жінка готує вдома вечерю – що, на щастя, трапляється не так часто... але, якщо вона готує, то, коротше кажучи, вона одночасно розмовляє по телефону, спілкується з дітьми, білить стелю, робить операцію на відкритому серці. Якщо готую я, то двері закриті, діти вийшли, телефон на місці, якщо вона заходить, мене це дратує. Я кажу: «Тері, будь ласка, я намагаюсь зробити яєчню. Дай мені спокій»».

Доповідач також використовує **жарти**: *«Коли моєму сину в Англії було 4 роки... ну, насправді, йому тоді всюди було 4 роки»; «так от, він грав в різдвяній п'єсі. Ви пам'ятаєте сюжет? Це ж був блокбастер. Мел Гібсон зняв продовження. Ви точно бачили «Різдво 2».»; «У всіх ж є руки та ноги, чи я щось пропустив?»* Окрім цього, Кен Робінсон жартує, коли згадує Шекспіра. Він говорить: *«Уявіть собі, Шекспір колись був маленьким. Ходив на чийсь уроки англійської, чи не так? Якось ніяково.»* Такий прийом допомагає науковцю розрядити атмосферу в залі. Крім того, доповідач вдається до елементів **самоіронії**: *«ціль державних освітніх установ полягає в виробництві університетських професорів. Я був одним із них, наприклад»; «вони дивляться на своє тіло, як на якийсь транспорт для своїх голів, правда? Це немо засіб, щоб перевозити голову на зустрічі.»; «Коли я був студентом, якщо в тебе був диплом - в тебе була робота. А якщо роботи не було, то це лише тому, що ти не хотів працювати. А мені, чесно кажучи, не хотілось»; «В Англії я був в трупі королівського балету, що як мені здається - очевидно».* Елементом гумору також служить жартівливий **доказ**, який одночасно містить в собі елемент **самоіронії**, про який уже йшлося, який промовець вживає для підкріплення своєї, сказаної раніше, тези: *«Якщо вам потрібні докази – зайдіть на конференцію до вчених похилого віку або на танці в останній вечір: ви побачите, як дорослі чоловіки та жінки корчаться, не попадаючи в ритм».* Таким чином Кен Робінсон переконує та водночас розважає аудиторію. Ще одним елементом, який професор використовує у своїй промові, є **анекдот**: *«Нещодавно я побачив футболку з підписом: Якщо чоловік розмовляє в лісі і його не чує ні одна жінка, він все ще не має рації».*

2.2.4 Виступ Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun»

Американський вчитель біології Тайлер ДеВіт встановлює зв'язок із аудиторією за допомогою **першої особи множини «ми»**: *«потім, ми маємо...»*; *«тож, ми маємо...»*; *«Якщо ми підсумуємо...»*; *«Ми всі знаємо...»*; *«...ми повинні», «ми такі щасливі...»*; **другої особи множини «ви»**: *«...вона живе у вашому шлунку»*; *«Якщо ви бачите таке...»*; *«Ви, друзі [англ. - guys], напевно, знаєте...»*, вживаючи займенник «ви», промовець навпаки відділяє себе від аудиторії, однак в одному з випадків вживає «guys» для тіснішого контакту з нею. Окрім цього, промовець шляхом використання **доповнювального**: *«Чому вони ненавидять це настільки?»* та **риторичних запитань**: *«Хтось веселиться, коли вчить точні науки?»*; *«В чому сенс?»* розвиває промову. У виступі Тейлор ДеВіт чимало разів використовує прийом **історіювання**: *«Давайте, я розповім вам історію.»*; *«Це трапилося одного дня...»*; *«Жила-була собі маленька бактерія»*. Окрім цього, вчитель використовує **заперечення**: *«але, в освітньому колі є багато людей, які скажуть, що ми не можемо...»*; *«Наприклад, я сказав вам, що віруси мають ДНК, але маленький відсоток з них його немає»*; *«люди думають, що я дискредитую науку, але це зовсім не так»*, які допомагають розкрити нові контраргументи та розвинути промову. До того ж Т. ДеВіт користується **причинно-наслідковим зв'язком**: *«Якщо молодий учень не може зрозуміти нічого в науці, він починає її ненавидіти, через те, що...»*. Завершуючи промову, Тайлер ДеВіт ставить **антиципаційне запитання**: *«Як вам почати? Просто скажіть: слухайте, давайте я розповім вам історію»*. Цей прийом використано для об'єднання початку промови та її кінцівки, щоб зробити промову продуманою та лаконічною.

Для реалізації наміру **«переконати»**, характерному для TED-конференцій, промовець вживає **дієслова, які передають впевненість**: *«Якщо ви закінчили школу, я впевнений, я майже гарантую вам...»*; *«Я гарантую вам, що»*; *«Я сказав вам...»*. Крім того, промовець використовує елементи **самопрезентації**: *«Я звик*

працювати для освітніх видань. *І як письменник, я...»*; *«я просто вчитель, який працює в університеті»*; *«І я використовую більшість свого вільного часу, роблячи наукові відео...»*. Разом із самопрезентацією, у кінці промови Тайлер ДеВіт демонструє **відгуки**, які залишають люди, які ознайомилися із його науковими відео. Для спростування загальноприйнятого стереотипу, про те, що наука – це не весело, Тайлер ДеВіт демонструє низку наукових експериментів, котрі допомагають промовцю переконати аудиторію в тому, що наука може бути веселою, цікавою та доступною. Учитель біолог також використовує **цитату** Вендероу: *«Я згадав фразу, яку сказала архітектор Вендероу і я перефразую...»*. Т. ДеВіту вдається викликати у аудиторії **співчуття**, коли він розповідає історію та **зізнається**: *«Я повністю розгублений. У мене немає жодного поняття, що робити далі»*. До того ж позитивну атмосферу створює **фраза** промовця, коли він починає розповідати наступну історію: *«Жила-була собі маленька щаслива бактерія. Сильно до неї не при'вязуйтеся»*. Подібний спосіб комунікації дозволяє Т. ДеВіту оживити виклад наукової інформації для дітей.

Реалізуючи інтенцію **«розважати»**, вчитель-біолог розповідає **цікавий випадок**: *«Нарешті, моя найкраща учениця, дивлячись мені прямо в очі, заявила: «Матеріал відстій!»»*. Т. ДеВіт свідомо вживає два протилежні словосполучення **«найкраща учениця»** та **«заявила: «Матеріал відстій!»»** в парі, щоб викликати у слухачів посмішку та позитивні емоції. Також у промові учитель використовує **сарказм**: *«Це чудово! Просто ідеально! Для 13-річних дітей...»* та **іронію**: *«Науковці – найгірші оповідачі. Це якби ми говорили: «Я зустрівся з подругою за сніданком і вона була одягнена в ці жахливі джинси, тобто не зовсім джинси, вони були трохи як лосини, а може як джегінси»*. Окрім цього, у промові натрапляємо на звичайні **жарти**: *«науковці як той знайомий, який всюди вставляє «насправді» [англ. – actually].»*; *«Це коли ти йому говориш: «Оу, чувак, ми встали посеред ночі і проїхали 100 миль в цілковитій темряві», а він тобі: «Насправді, там 87,3 милі»»*. Під кінець промови вчитель біології

зачитує та коментує дитячі відгуки, які залишають під його відео: *«Зворотній зв'язок, який я отримую, інколи написаний неграмотно. Але незважаючи на це, це так цінно»*, це справляє на аудиторію позитивне та приємне враження. Тайлер ДеВіт використовує просту **візуальну презентацію**. Він виводить на екран лише найнеобхідніше: малюнки та схеми, які допомагають зрозуміти його слова, вибіркові пояснення, взяті з книги (для кращого сприйняття), демонстрацію відгуків учнів та їхніх відео.

2.3 Риторичні фігури у англомовних та україномовних виступах

Обрані нами промовці-освітяни у своїх промовах в рамках TEDx-конференцій використовують низку риторичних фігур. За допомогою вживання метафор, епітетів, перифраз та інших мовних засобів промовці розважають аудиторію та допомагають їй краще зрозуміти думку, яку хочуть донести.

2.3.1 Виступ Ярослава Грицака «Третя Україна»

У своїй промові професор Ярослав Грицак використовує **перифраз**: *«...ми входимо в так званий Мак-світ, де світ Macintosh-ів та McDonalds-ів...»*; *«...щось відбувається в цьому Мак-світі»*, коли говорить про ліберальний світ та: *«Це так званий World Service...»*, коли хоче показати глобальність, коли згадує про тезу, яку не змучується говорити. Окрім цього, у промові Ярослава Грицака натрапляємо на низку **метафор**: *«революційні вила»* (агресивні настрої); *«постреволюційні граблі»* (страждання); *«зараза, тобто революція»* (про революцію); *«є така велика магістраль...»*; *«Бачите, як Росія, зійшла з траси»* (траєкторія руху); *«Хтось їде магістраллю, а хтось їде об'їздними стежками, різними стежками.»*; (рухається із різною швидкістю); *«думайте про революції як «пробки»»*; *«Вони стаються раз за разом як «пробки», корки»* (революції); *«ці цінності є тою машиною, тим бензином, тим двигуном швидкого згорання...»* (поштовх); *«Україна має потрібний тормоз»* (щось, що зупиняє); *«переходять на іншу орбіту»* (новий етап); *«...інший привид ходить»*

Україною» (загроза); «...рецепт дуже простий...» (варіант вирішення ситуації); «...бандити напали на божевільню» (абсурдна ситуація). Крім того, професор використовує у своїй промові перелік та називає велику кількість **синонімів** для означення одного поняття: «Існувала друга опозиція, яка була лівацька, марксистська, троцькістська, не сталінська»; «І вони уклали пакт. І його називали «Пакт про забуття», «Пакт про амнезію»...»; «...мусили насилувати свою природу, робити насильство, щось міняти». У промові Я. Грицака трапляються кілька **порівнянь**: «Знаєте, це як для хіміка таблиця Менделєєва...»; «як це нагадує Україну, яка розділена, яка нагадує цитату з Кіплінга про тих двох близнюків» та **фразеологізмів**: «пустий звук» (позбавлений змісту); «українець не пустив ґрунт» (не зневірився). Як бачимо, найчастіше Ярослав Грицак використовує метафори. Промовець використовує їх задля унаочнення ідеї для аудиторії.

2.3.2 Виступ Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті»

У виступі Юнони Лотоцької трапляється чимало **метафор**: «... і тоді буде виноград» (результат, винагорода, тощо); «...але ми помираємо всередині змін, не виходячи з акваріумі» (1) помираємо – здаємося; 2) акваріум – стан, який вичерпує розвиток); «прірва, пляшкове горлечко, долина смерті» (етап, який важко здолати); «в мізку гепарда є такий бортовий комп'ютер...» (частина у мозку, яка відповідає за функцію, про яку йдеться); «швидка перемога – це міраж, воно сервірує нам стіл з майбутнього»; «кладовище еталонів» (перелік негативних еталонів) та **порівняння**: «людина так не вміє, ми поламані гепарди»; «Всі ці, хто вийшов на цю сцену, чи будуть після мене, вони деякою мірою силурійські рибки або гепарди...»; «бо ми Україна, як та корова, що рогами-ногами впирається перед тою дірою...». Крім цього, чуємо **синонімічний ряд**: «платформа «на авось», «Big Man», «Big Boss»...»; «долина смерті трансформації – це

феномен відомий, це «пляшкове горлечко» в біології, це «стартапи не починаються відразу»...». Юнона Лотоцька вживає російські **фразеологізми**: «бісер мелкій, діти голодні, але, насправді, в нас трошки «в швейцарском банке»»; «дважды два дорівнює чотири» (очевидно) та українські: «боїмося вийти з замкненого кола...» (події/процеси, які вичерпують в своїй сукупності розвиток); «голий-босий» (немає нічого). Доповідачка кілька разів вживає англомовні **запозичення**: «...мабуть, *loser*» (невдаха); «*inside*»(відкриття) та **зменшено-пестливі** слова: «...потрібні *антилопи, антилопушечки, маленькі антилопочки*». Бачимо, що в лексичі Юнони Лотоцької є чимало метафор, синонімів та фразеологізмів. Варто вказати, що велика частина промови побудована на аналогіях із тваринами, їхнім розвитком та функціями. Такий спосіб спілкування із аудиторією допомагає краще донести думку та суть слів до слухачів.

2.3.3 Виступ Кена Робінсона «Do schools kill creativity?»

У своєму виступі Кен Робінсон використовує чимало **фразеологізмів**: «*blood run from their face*» (блідніє); «*they pin you to the wall...*» (йдеться про те, як реагує суспільство, коли людина розповідає, що вона вчитель/-ка); «*They're the people who come out the top*» (вундеркінди) та вислів: «*If the tree falls in the forest, and nobody hearts it, did it happend?*»³³ (йдеться про те, що коли ніхто не стає очевидцем певних подій, це означає, що подій, можливо, й не було). Окрім цього, у промові можемо почути кілька **порівнянь**: «*Вони дивляться на воє тіло, як на якийсь транспорт для своїх голів, правда?*»; «*Це немов засіб, щоб перевозити голову на зустрічі*» та **персоніфікацій**: «*I це показник, того, що вся система освіти хитається під нашими ногами*»; «*Наша система освіти підривала ресурси нашого мозку...*»; «*... за 50 років всі інші форми життя*

---

³³ задля глибшого розуміння, написано мовою оригіналу.

розквітнуть». Цікаво, що Кен Робінсон не використовує метафори, як це роблять україномовні промовці-освітяни.

2.3.4 Виступ Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun»

У промові Тайлера ДеВіта помічаємо низку **фразеологізмів**: «*All my students are in the same boat*» (йдеться про те, що всі студенти промовця дотримуються аналогічної думки щодо не цікавості підрозділу, котрий їй потрібно було дослідити), **порівнянь**: «*Це немов би заходити на автозавод*», «*немов терористична спляча камера*»; «*...ніби наука стала жихливим казкарем*» та **персоніфікацій**: «*вірус схопив бактерію і він просунув свою ДНК...*»; «*ДНК вірусу бере на себе контроль...*». Крім того, Т. ДеВіт використовує **метафори**: «*Коли секретний агент...*» (один із підвидів вірусів); «*...ці бактерії мають немовлят*» (йдеться про розмноження бактерій); «*...зараз маємо ціле сімейство бактерій*» (всі види); «*...перетворює їх на фабрики з виробництва відрусів*» (створює в великій кількості).

Бачимо, що кількість риторичних технік, котрі вживають англomовні промовці, є значно меншою від тих, які вживають у своїх промовах україномовні спікери. Промова Ярослава Грицака багата на метафори та синоніми, також зустрічаємо декілька перифраз, але значно менше порівнянь та фразеологізмів. У промові Юнони Лотоцької також є чимало метафор. Окрім цього, дослідниця вдається до порівнянь та фразеологізмів, синонімів, запозичень та зменшено-пестливих слів. Англomовні ж промовці у своїх промовах також використовують фразеологізми, порівняння та персоніфікації, однак у значно меншій кількості. Також, інколи зустрічаємо метафори. Отже, більшу кількість риторичних технік можна зустріти у промовах Ярослава Грицака та Юнони Лотоцької. Кен Робінсон та Тайлер ДеВіт хоча й використовують деякі з них (метафори, порівняння, персоніфікацію та фразеологізми), однак у значно меншій кількості.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають змогу зробити такі **висновки**.

Сучасне ораторське мистецтво набуло неабиякого розквіту завдяки технологіям. Однією із наймасштабніших платформ сьогодення, де експерти з різних сфер можуть розповісти про свої ідеї та поділитись думками, є некомерційна організація TED. TED-конференція займається розповсюдженням ідей, які мають вплив на широку аудиторію. TED-платформа поєднує освітні та розважальні складники – англійською їх нерідко об'єднують одним терміном *«edutainment»* (*education + entertainment*), що своєю чергою позначає всі форми невимушеного навчання, яке ґрунтується на зацікавленні та бажанні поглибити власні знання. Феномен TED також називають «новим гібридним жанром», що поєднує саморекламу з освітніми та розважальними елементами.

У перебігу роботи шляхом аналізу виступів нам вдалось визначити способи викладу та моделі аргументації, до яких вдаються Ярослав Грицак, Юнона Лотоцька, Кен Робінсон, а також Тайлер ДеВіт. Для якісного аналізу структури їхніх виступів ми звернулись до таких моделей інформаційних повідомлень, як: «Піраміда»; «Воллстріт Джорнал», «П'ятискладова модель» («Дай п'ять») – та моделі розважального повідомлення «Триактна структура». Було виявлено, що професор Ярослав Грицак та науковець Тайлер ДеВіт у своїх промовах використовують модель викладу «Піраміда». Що цікаво, у двох інших промовах – Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті» та Кена Робінсона «Do schools kill creativity?» спостерігаємо триактну модель розважального повідомлення. В обох промовах ми відстежили поетапне подання проблеми, що є характерним для такої моделі викладу. Що стосується методів викладу інформації, то бачимо, що всі промовці, окрім Кена Робінсона, обрали *індуктивний метод доведення*, у якому оповідь починається одним або кількома прикладами (конкретним), а закінчується висновком (загальним).

Завдяки риторичному аналізу нам вдалось з'ясувати, якими риторичними техніками промовці реалізують основні інтенції TED (переконувати, інформувати та розважати). Ми виявили, що всі обрані нами освітяни вдаються до гумору як прийому розважити аудиторію в проміжках між її інформуванням. Однак промови Ярослава Грицака та Юнони Лотоцької відрізняються більш серйозним настроєм, на противагу виступам Кена Робінсона і Тайлера ДеВіта. В останніх натрапляємо на велику кількість жартів, іронії, а також самоіронії, історій з елементами комічного та сарказму. Завдяки цьому, виступи англomовних промовців вирізняються своєю легкістю. Тоді як Ярослав Грицак та Юнона Лотоцька ставлять акцент саме на інформуванні та переконанні аудиторії, а також вживають зевгму, антитезу та ампліфікацію.

Щоб встановити зв'язок з аудиторією, доповідачі найчастіше використовують займенники першої та другої особи множини «ми» і «ви». Для оповіді промовці-освітяни, як правило, використовують історіювання та висунення власних припущень; для інформування вдаються до історичного досвіду, наводять причинно-наслідковий зв'язок та цитати відомих людей; для переконання аудиторії промовці вдаються до наведення статистичних даних, результатів дослідження, закономірностей, елементів самопрезентації та посиленням на авторитетні джерела. Щобільше, кожен з обраних нами промовців у своїх виступах використовує візуальну презентацію. Як правило, Ярослав Грицак виводить на екран статистичні дані, результати дослідження та головні тези своєї промови. Юнона Лотоцька показує аудиторії візуальні картинки, які загалом передають сенс промови; Тайлер ДеВіт використовує екран для візуалізації свого пояснення, яке він викладає аудиторії. Натомість професор Кен Робінсон не використовує візуальної презентації взагалі.

Дослідження порівняльної риторики показало, що реалізуючи основні наміри TED-конференції: інформувати, переконувати та розважати, – промовці використовують різні риторичні фігури. Кількість риторичних технік, котрі вживають

англомовні промовці, є значно меншою від тих, які вживають у своїх промовах україномовні спікери. Промова Ярослава Грицака багата на метафори та ампліфікації, також зустрічаємо кілька перифразь порівнянь та фразеологізмів, на оснві яких промовці творять риторичні прийоми – іронію, сарказм та дотеп. У промові Юнони Лотоцької також є чимало метафор. Окрім цього, дослідниця вдається до порівнянь. Англомовні ж промовці у своїх промовах також використовують порівняння та персоніфікації, однак у значно меншій кількості. Що цікаво, кількість випадків вживання метафор у Кена Робінсона та Тайлера ДеВіта є в рази меншою від тих, які можемо спостерігати у Ярослава Грицака та Юнони Лотоцької. Як бачимо, україномовні промовці-освітяни у своїх виступах частіше користуються риторичними фігурами. Кен Робінсон та Тайлер ДеВіт хоча й використовують деякі з них (метафори, порівняння, персоніфікацію та фразеологізми), однак у значно меншій кількості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кріс Андерсон. Успішні виступи на TED. Рецепт найкращих спікерів / Перекл. О. Асташов. Київ: Наш Формат, 2016, 250 с.
2. Селігей. П. Науковий стиль української мови. Ресурси оновлення // Мовознавство, 2006, №2-3, вказати сторінки
3. Ulla Connor. Mapping multidimensional aspects of research: Reaching to intercultural rhetoric. Indiana University-Purdue University Indianapolis. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://wrconf08.writing.ucsb.edu/Pdf_Articles/Connor_Article.pdf
4. Арістотель. «Поетика, риторика»//вид.: Азбука. 2014.//320с.
5. The pyramid principle: tips for presentation structure. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.slidegenius.com/blog/pyramid-principle-presentation-structure>
6. Feature article organization [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://ohiostate.pressbooks.pub/stratcommwriting/chapter/feature-article-organization/>
7. Dona M. Wong. The Wall Street Journal Guide to Information Graphics: The Dos and Don'ts of Presenting Data, Facts, and Figures. вид: W. W. Norton & Company. 2013//160 с.
8. Тарас Фролов, «Риторика в добу електронних медіа», 2021
9. Aristotle and Three Act Structure. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://gointothestory.blcklst.com/aristotle-and-three-act-structure-13495168ce73>
10. en.wikipedia.org [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Educational_entertainment)

11. [ted.com](https://www.ted.com/about/our-organization) ; About our organization [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.ted.com/about/our-organization>
12. Julia Ludewig «TED Talks as an Emergent Genre». Allegheny College. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2946&context=clcweb>
13. «Screening TED: A rhetorical analysis of the intersections of rhetoric, digital media, and pedagogy». Joseph Alan Watson [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3543&context=gradschool_dissertations
14. Taylor Julie L., Kedrowicz April A. Shifting Rhetorical Norms and Electronic Eloquence: TED Talks as Formal Presentations. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1050651916636373>
15. Jingxin Jiang. Investigating the rhetorical structure of TED talks : a corpus based study.[Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://repository.nie.edu.sg/handle/10497/19534>
16. Jasmine Roberts. «Writing for Strategic Communication Industries»//вид.: Ohio State University Libraries. Режим доступа: <https://open.umn.edu/opentextbooks/textbooks/360> 2016.
17. Ярослав Грицак «Третя Україна» [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://amara.org/en/videos/K7thJTqffOhv/uk/288326/>
18. Ken Robinson «Do schools kill creativity?». [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity/transcript?language=uk

ДОДАТКИ

Додаток 1:

Текст виступу Ярослава Грицака «Третя Україна»³⁴

Якби я хотів вам усім сподобатися, якби я шукав дешевий заголовок, я би почав з того, що сказав би фразу, що привид ходить по Україні цієї революції, чому ця фраза подобається? Бо, як показує соціологія, революційні настрої ростуть, з місяця на місяць, бачимо, що в останні місяці вони вже навіть вище, ніж були в часи Помаранчевої революції, і, що головне, дуже цікаво, що вони ростуть всюди, а не тільки, як колись, в центрі чи заході, але і на сході, і на півдні. Звичайно, це була б неправда, а тільки напівправда, бо, насправді, те, що є в Україні, іде по всьому світі, ви знаєте, Осциру Wall Street, чи інші подібні акції. Двадцять років, коли падав комунізм - ви тоді ще були молоді, і цього не могли пам'ятати чи знати - нас переконували, тих людей, які зараз мають трошки більше років, нас переконували, що революцій більше не буде, що ми входимо в так званий Мак-світ, світ Macintosh-ів та McDonalds-ів, де все буде ліберально, сито і скучно. І це остання революція - падіння комунізму. Насправді, статистика показує щось інше. Якщо в двадцятому столітті, яке називається століттям революцій, до речі, ми мали 194 революції, тобто приблизно 2 революції на рік, в різних частинах світу, то тільки за 11 років цього століття ми маємо 44 революції. Тобто, по 4 на один рік. Тобто щось відбувається в цьому Мак-світі. Все більше і більше люди входять в революцію. Мене не так цікавить, звичайно, весь світ, бо я живу в Україні, і мені цікава Україна, місце, де я живу, де я можу впливати. І мене цікавить таке: розгляд української ситуації, коли наші революції до нічого не ведуть. Коли всі наші революційні вила перетворюються в постреволуційні граблі, і виглядає, що Україна є однією з тих країн, яка дістала наркотичну залежність від революцій, і чим вона погана? Так само як в наркомана. Ще Тоффлер виявив такий закон: що в поганих революціях кожний новий уряд гірший

---

³⁴ Ярослав Грицак «Третя Україна» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://amara.org/en/videos/K7thJTqffOhv/uk/288326/>

за попередній. Знаємо цю фразу крилату, яка облетіла Україну, що Україна виглядає на країну, яка ніколи не втратить шанс втратити свого шансу. Я вам скажу, цитата не є виключно українською. Приблизно такі самі ситуації маємо в інших країнах. Мало хто зараз пам'ятає, що ті проводирі, які скинуті хвилиною арабських революцій, самі були революціонерами 30-40 років тому, і теж починали революцію. Більше того, є якась певна закономірність, про яку я хочу говорити: певні країни у певний час революції відвідують частіше, ніж інші, поки не знаходять певне заспокоєння. Думаємо про революційну Англію 17-го століття, яка була зразком революції, в доброму й поганому значенні того слова. Думаємо про революційну Францію 19 століття, яка пережила декілька хвиль революцій. Думаємо про Німеччину, яка, до об'єднання 75-го року, мала 150 років революційної історії. Напевно, чемпіоном за кількістю революцій стали наші найближчі сусіди - поляки. Отже, мене цікавить питання: головне не в тому, чи буде революція, що людей багато при ній хоче, все більше, і все молодші. А питання в тому, чи це буде та революція, після якої непотрібно буде робити інших революцій? Іншими словами, чи це буде революція, яка створить певну стабільність, але не стабільність, скажімо, цвинтару, а стабільність економічного і сталого розвитку? І, щоб відповісти на це питання, я буду пробувати робити це як історик. Я, насправді, історик, я більше нічого не вмю робити, тільки писати і думати про історію. І я хочу це питання поставити на ширші історичні контексти. Моя перша теза є така: насправді те, що є революцією, це феномен останніх 500 років. І вони почалися на європейському континенті. Ширилися вони в міру того, як європейський континент сам ставав глобальним, і глобалізував весь світ, тобто ставав домінуючим, тобто ця зараза, яку називають революцією, народилася тут, і звідси з нього виходила. І це був період останніх 500 років. І цих 500 років можна описати дуже просто: цей перехід до модерності. Багато істориків каже, що це було найбільшою подією в світі історії, яка коли-небудь існувала - це перехід від світу аграрного, світу, де жили тяжко, але, слава Богу, коротко, до світу індустріального, де ми живемо не те, що довше, і не те, що легше,

але ми маємо надію, що ми будемо жити легше і довше. І через те робимо революцію. Отже, що справді сталося, і що багато з нас не помітили, з тими нетворками і соціальними сітями: те, що, насправді, цей світ вже скінчився. Він вже завершився. Нам обіцяли кінець світу. Ми чекали і не дочекалися черговий раз. Але ми не помітили того, що, насправді, кінець цього аграрного світу вже стався два роки тому, в 2008 році, вперше в світовій історії людства, кількість людей, які живуть в містах, перевищила кількість людей, які живуть в селах, в усьому глобальному масштабі. Не тільки в окремих країнах, а по всьому світу. І виглядає так, що за якихось 20-30 років в містах буде жити 3/4 всього населення світу. Це означає одне: що той період 500 років уже завершився. Ми вже перейшли. Ми вже там. Кожен історик, а ще більше філософ, вам скаже, чим добрі завершені періоди? - про них можна спокійно думати. Це наша загальна фраза, яку казав Гегель, що сова Мінерви любить літати в сутінках. Тобто, розум працює тоді, коли період завершився. Отже, давайте спробуємо подумати, що було в цей період. І найкраще, щоб нам було легше думати, я пропоную таку просту схему: бачимо, це точки росту, з пункту А до пункту Б. Від стану аграрного суспільства до стану індустріального чи постіндустріального суспільства. Є така велика магістраль, по якій всі ідуть, рано чи пізно, але всі туди добираються. Тільки рухаються вони всі не по магістралі. Хтось іде магістраллю, а хтось іде об'їздними шляхами, різними стежками. Стежки не конче прямі. Часом є повороти, часом зигзаги. Часом є повороти назад. І історики скажуть, що, насправді, те, куди ми попадемо на цій магістралі, як швидко ми виїдемо на неї, залежить від нашої історії. Історія має значення. Так звана "стежкова залежність». Ми попадаєм туди, звідки ми приходимо. Історія має значення. Що є революція? Думайте про революцію як пробки, які стаються на цій дорозі. Це не моя фраза. Це фраза відомого історика Біллі Тейлора. Дуже відома. Він написав спробу узагальнити досвід цих 500 революцій. Він каже, що насправді революції трапляються не з такою регулярністю як сонячне затемнення. Вони стаються раз за разом, як корки на дорогах. Ніхто не може їх передбачити, але, тим не менше, вони стаються дуже часто і тривають довше, аніж ми можемо передбачити.

Отже, якщо ми говоримо про ці речі, оце все, що я показую, це не якісь схеми, не хтось собі сидів в гарному кабінеті, дивився на стелю, і малював схеми зі своєї голови. Це, насправді, останнє дослідження, про яке я і Євген Глібовицький не змучуємось говорити останніх декілька років. Це так званий World Service, який вказує на одну просту річ: ми живемо відповідно до того, що ми думаємо. Наша історія - це наші вірування. В різний спосіб, в тому числі й релігійні вірування, але не тільки. Власне, ці цінності є тою машиною, тим бензином, який визначає наш шлях, швидкість наших невдач. І за цими ознаками, як бачте, Україна є на обочині разом із Росією. Це результат дослідження 2005 року. Тоді була магістраль, і ми мали би виїхати десь у цей регіон. Чому Україна там? По-перше, ми маємо східно-християнську спадщину, яка не конче добре співпадає із модерністю. Думайте про "русский мир", який завжди говорить про те, що на Заході все погано, лібераста і таке все інше, гомосексуалісти. Ми маємо спадщину Російської Імперії, яка не конче була така розвинута, як ми знаємо. Особливо, коли вона впадала в конфлікти із Заходом, і, переважно, їх програвала, за винятком останнього, Другої світової війни. А також ми мали комуністичну спадщину. Бо загальне правило в таких дослідженнях є дуже просте: якщо хочеш бути успішним і багатим, то краще не мати комунізму, аніж мати. На жаль, Україна мала всі три речі, тому має потрійний тормоз, і тому зрозуміло, чому ми так повільно рухаємося. Для мене ця таблиця дуже важлива, як для історика. Знаєте, це як для хіміка таблиця Менделєєва - вона показує, організовує всю нашу історію, всю нашу географію в певну систему, і найголовніше - ця система підтверджується дослідженнями. Це те дослідження, а не те, що ви намалювали перед тим. Але суттєва різниця цієї схеми від таблиці Менделєєва є те, що в ній елементи рухаються. Ніхто не має свого стабільного місця. Це траєкторії змін певних держав, певних націй, які сталися за якісь 10-15 років. Ви бачите зразок націй, які роблять великі ривки, переходять на іншу орбіту, виходять на нову магістраль, або, зокрема, вертаються, сходять з цієї орбіти, і живуть якимось іншим життям. Особливо, якщо мають ще й нафту або дешевий газ. Отже, бачимо такі зразки. От, скажемо, зразок контрреволюції. Бачите, як

Росія, зійшла з траси. Білорусь, бачте, який в неї напрямок руху з 90-го по 96-ий рік. І бачимо подиву гідні роки, Польща, з 90 по 97 рік. Отже, я хочу коротко проаналізувати ті випадки, коли ці зрушення сталися. Тих революцій, які покладали кінець всім попереднім революціям. Найближчий в нас сусід - польський. І найбільш зрозумілий. Якщо рівняти Польщу і Україну, то не рівняємо сучасну Польщу і сучасну Україну, бо це дві різні часові категорії. Сучасну Україну треба рівняти не з сучасною Польщею, а від року народження держави. Ми зараз на двадцятому році народження своєї держави. Отже, в польському випадку - це Польща 39-го року. Уявіть собі, що ви - в Польщі 39-го року, і зможете зрозуміти певні українські проблеми. Але, очевидно, поляки теж мали такі періоди фрустрації, як маємо зараз ми. І в 70-х роках, не буду розповідати це довго, але були певні спроби масових робітничих виступів, які пробувала вести інтелігенція. Це нічим не закінчилося. Всі опинилися в тюрмі. Опозицію було розбито. Головна книжка, яка в той час з'явилася в Польщі, мала назву - дисидентська книжка - "Miedzy nic a nic" (прим. Між нічим і нічим). Так уявляла свої перспективи польська опозиція. Жодних перспектив. Збиралися декілька років. Причина, чому не було перспективи? Причина була проста - не було одної опозиції в Польщі, були дві опозиції. Одною була церква, католицька, яка завше стояла дуже сильно, і яка ніколи не компромісувала, скільки могла. Не дивно, що Іван-Павло, польський кардинал, став пізніше папою. Згадаймо, що єдиний університет недержавний, який існував у комуністичному світі, був Католицький університет у Любліні. І викладачем був майбутній папа, Іван-Павло II. Але церква була дуже стійкою, твердою, не компромісуючою, вважала, що є норма - поляк має бути католиком. Існувала друга опозиція, яка була лівацька, марксистська, троцькістська, не сталінська. Складалася переважно з молодих людей, таких як Адам Міхнік, які церкву не любили, переважно були атеїстами. Що найгірше - вони були євреями з походження, що ще більше підривало міф поляка-католика. І ці опозиції між собою не любилися. Але в 75-му році Адам Міхнік написав книжку, будучи зовсім молодою людиною, 30 і кілька років, він написав книжку, яка називалася "Kosciol, lewica, dialog" - "Церква, лівиця, діалог" - і сказав, що

якщо ми хочемо скинути комунізм, нам конче, нам, лівакам, комуністам, троцькістам, ми повинні обов'язково піти на діалог із церквою. І з церкви знайшовся такий же інтелектуал, Юзеф Фішер, який це діло прийняв, і пізніше він став головним капланом Солідарності, далі почались так звані "чарівні роки Польщі». За 3 роки Ян-Павло став папою, тобто Войтила став Ян-Павлом, почалися страйки у Гданську, Солідарність вибухнула, і у 89 році в Польщі перший некомуністичний уряд прийшов до влади. Другий випадок - Іспанія. Країна, яка дуже схожа на Україну, яка розділена пам'яттю, війною, Франкістською війною особливо. В 75-му році, після смерті Сталіна, після смерті Франко, місцеві ліві і місцеві праві, які прийшли до влади, зрозуміли, що якщо вони зараз почнуть сваритися щодо Франко, щодо своєї історії, вони нікуди не зайдуть. Країна не буде мати жодного розвитку. І вони уклали пакт. І його назвали "Пакт про забуття", пакт про амнезію, який забороняв на державному рівні, як закон, буде-яке використання історії в політичних цілях. Скільки хочеш, можеш дискутувати з сусідом на вулиці, в кухні, це твоя приватна справа, але ти не маєш права вживати історичних аргументів, з покликанням на історію з політичної трибуни, на виборах і таке інше. Цей пакт протривав 30 років. В 2004 році до влади прийшов Запатеро, який був сам націоналіст, і він відновив ці суперечки. Але 30 років Іспанія мала спокійного життя. І за цей час їй вдалося зробити дуже економічні радикальні реформи. І коли зараз дивляться на опитування, які робляться в Іспанії, чим найбільше гордяться іспанці, то не коридою, не Колумбом, а саме тим, як їм вдалося подолати своє минуле. Третій випадок - англосакський випадок. Це випадок, коли в одному і тому самому місті, на сусідніх площах стоїть статуя Карлу I, англійському королю, якому відітнули голову, стратили за наказом Кромвелля, і тому самому Кромвелю, який його стратив. І ці пам'ятники стоять як обидвом національним героям Англії. Скажете, яке це має відношення до України? України, яка розділена, яка нагадує цитату з Кіплінга, про тих двох близнюків, Схід і Захід, які ніколи між собою не зійдуться, говорять різними мовами, різними символами і таке інше. Насправді, це наше поверхневе враження, яке в нас хочуть поглибити наші політики, наші медіа, і, на

жаль, різні нетворки, які зараз існують. Якщо дивитися з іншої сторони, якщо перейти від питання цілей й ідентичності до цінностей, то найцікавіше є те, що зі всіх регіонів України найближче між собою за цінностями і найближче в цікавих змінах, це є захід і схід, як бачимо, центр є найбільш традиційним. Якщо ж перейти від питань цінностей на те, що люди думають про себе, це результат опитування, яке провели десь минулого року, це було нашою великою несподіванкою. У всіх регіонах без винятку. І взагалі в Україні. Дві головні ідентичності, які найчастіше вибирають, якими ідентифікуються, це - українець і громадянин України. Без суттєвої різниці в країні. Що більше - це не є просто пустий звук, це велике сильне емоційне забарвлення, іншими словами, це є їхньою цінністю, тому що, як бачимо, більшість мешканців зі всіх регіонів України пишуться тим, що вони є громадянами України, поєднайте жовтий і голубий колір, це говорить про те, що гордяться тим, що вони є громадянами України. Вони вважають себе патріотами України, всі регіони і Україна в цілому. Жоден з них не хоче виходити зі складу України, і, що головне, що українець не пустив ґрунт. Якби, боронь Боже, завтра була війна, то більшість, у всіх регіонах, готові воювати за Україну і захищати її. Тобто, закінчую, на мою думку, насправді інший привид ходить Україною, крім привида революції. Привид третьої України, або, як я його називаю - українсько-українського порозуміння. Неважливо тільки те, що є, а я показував, що на сході України є, важливо також, хто що з цим робить. І для мене найбільшою надією є сітка тих організацій, клуби, які дискутують, які шукають зв'язку, які думають в одному напрямку. Було декілька революцій, які називалися великими: Велика французька революція, Велика російська революція, на жаль, вони були не такими вже й великими, за своїми політичними наслідками, вони були великими тільки за тою кількістю крові, яку вони пролили, і жертв, які вони викликали. Але була одна славетна революція, це була англійська революція 88-го року, яка привела до компромісу між двома ворогуючими партіями, і це була остання англійська революція. Після цього Англія вже революцій не знала. Багато істориків вважають, що це було народження модерності як такої, самої політичної форми модерності. Бо відомо, що модер

ність не всюди виникла. Вона мала батьківщину, це була Англія. І інші народи, щоб стати модерними, мусли насилувати свою природу, робити насильство, щось міняти. Тільки Англія мусила залишатись самою собою. Отже, рецепт дуже простий. ми є відстала нація, let's face it, за багатьма ознаками, але у відсталості є свої переваги, тому що не треба видумувати особливо щось, тому що є вже готові зразки, які просто треба копіювати. Це загальна стратегія розвитку відсталих країн, які можуть догнати і перегнати інші нації, копіюючи їх досвід. Сучасна ситуація в Україні нагадує те, що колись казали польські дисиденти - після впровадження воєнного стану - це ситуація, коли бандити напали на божевільню. Я не знаю, хто з цієї ситуації виграє, думаю, що програють всі, і пора цей програш перетворювати в наш виграш, нашу перемогу. А він може тільки за одної умови статися: якщо ми почнемо розуміти це як шанс. Бо це є ситуація, коли розумніший дурнішає, а розумніші повинні розумнішати, чого вам і собі особисто щиро бажаю. Дякую дуже.

(Оплески)

Додаток 2:

Текст виступу Юнони Лотоцької «Від швидкого успіху в долину смерті»

Ми зробили дослідження про успіх, про міфи успішності. Ми витратили на це 5 років. Ми - це команда наукового інститут ім. Костюка. Ми вже є експертами з успіху та неуспіху. І ми зіткнулися з багатьма міфами. І як експерти з успішності ми хочемо, щоб кожна людина змінилася. Але, не так стається, як мріється. Є багато міфів, об які ми ламаємось. Є 5 парадигм успішності. Це парадигма результату. Парадигма номер 1, це коли успіх 30-40 років. Це коли головне - бути молодим і сильним. Це коли бути, мати ідею. Успіх діяльності або успіх 10 тис повторів. Успіх ніколи не приходить відразу - це друга платформа. Така німецька платформа. Платформа ефективності. Тут головне - діяти і тоді буде виноград. Третя платформа - це платформа станів, або яке головне не побачиш очима, головне - в серці. Ця платформа успішності не вимагає від нас ніяких

зу- силь, крім одних - над своєю душею. Наша платформа успішності - слов'янська платформа, вона називається на авось. Авось насправді, це Big Man. Big man, Big boss, який знає ідею, має ідею. І я продам йому свою душу, але повинна бути така людина. Успіх в нашій слов'янській моделі - це бути поряд з тим, хто Big boss. На жаль, ця модель не приводить до успіху. І сьогодні, ви знаєте це, ми живемо у краколломному наборі моделей. Моделей, наприклад, ми хочемо мати як в першій моделі результатів. Ми бути ефективними після сорока просто тому що нам сорок. Ми коли нам важко хочемо втікти в парадигми стану. А інколи ми звинувачуємо Big bossa, що він вже не такий і авось. Ви знаєте це, що ми багато чого з'ясували, насправді. Ми працювали з полярними верствами. У нас в проєкті були учасниками мільярдери та мільйонери. Вони мислять інакше, були норма - це ми з вами, ну доки ми не доведемо інакше. Були люди, які осуджені, ми

працюємо з підставною службою України і психрозлади, люди, які мають неуспіх. Що ми з'ясували? Що успіх робить нас обережними. Що ми починаємо замість того, щоб розвиватися, боятися втратити. Ми починаємо захищати те, що ми набули. Замість розвитку. А успіх - це рухатись далі. Нібито в нас все є, нібито ми знаємо результати, які ми хочемо мати. Наприклад...або наприклад... У кожного із нас є якась краща ідея, але, але потрібна 5 парадигма успішності. Моя парадигма успішності. Але я не знаю чому, я вже чула цю цифру від попереднього спікера, мабуть, магічна цифра. Найкраща ідея життя не сповниться, бо ми звикли супер споживати, замість супер створювати. 86% за нашим дослідженням, а це більше з 3000 людей не зміниться. Чому? Є версії? Ви це знаєте чому. Тому що, вони боться або не бояться. Або бояться занадто сильно. Решта залишиться як були, 86% це забагато. В нас є такі риси в Україна, як опозиція до успішних. Ну, тобто ми хочемо бути успішними, але коли хтось поряд, то, мабуть, він вкрав. Ми, насправді, звикли жалітися одна на одного. Ой таке важке життя: бісер мелкий, діти голодні, але, насправді, в нас трошки в швейцарском банке. Ми не толерантні до дискомфорту. Ми хочемо все і відразу, лежачи на дивані. Ну, було б краще. Ми інфантильні, тобто, ми не берем на себе відпо-

відальність, нам потрібен авось. Ми не вміємо ставити свою мету, ми не звикли критично оцінювати еталони, до яких ми рухаємось. Середній вік людства 14 років. І ми маємо мету, мабуть, але боїмося з замкненого кола. Якого? Чого ж ми боїмося? Ми, насправді, дуже багато страждали. Ми собі кажемо: ми так багато терпіли, ми так багато страждали, може вже досить? Але, ми помираємо всередині змін, не виходячи з акваріуму. З акваріуму, який не заточує наше прагнення успіху. Чому? Все просто: успіх - це смерть. Зміни - це смерть. Чого? Зміни минулої поведінки, смерть минулих знань, смерть минулого образу себе. Яка нормальна людина без справки від психіатра хоче вмирати? Коли ми розуміємо, що життя пропонує нам змінитися, всередині нас щось лякається. І це щось не дозволяє нам змінюватися. Зробимо стрибок у часі. Всі ви пам'ятаєте, ну дехто гірше, дехто краще силурійський період. Коли риби вийшли на сушу. Цей період створив нас сьогоднішніх. Ну, кажуть так еволюціоністи. В кожному з нас є та силурійська рибка. Як ви думаєте, чи це було легко? Ні. Частина з цих рибок створил сушу. Чим? Собою. Океан був стабільне середовище з відомою температурою, з зовсім зрозумілими планами на життя. Але, чомусь вони прагли виходити. Чому? Бо ми інфіковані пошуком успіху. Ми хочемо змін. І ми сьогодні прагнемо таких змін, але не хочемо виходити з акваріуму, в якому сьогодні живемо. Ми прагнемо американського успіху, німецької надійності, станів індійських просто в нашій моделі. Ми не хочемо супер платити. Чому? Ми інфіковані. Інфіковані успіхом, інфіковані бажанням не платити за цей успіх своїми зусиллями. І це приводить до невротизації суспільства навколо. Успішний, а цей не успішний. В цього машина така, а в цього машина така. Він третій рік їздить на тій самій, мабуть, лузер. Ми звикли супер споживати, як ми вже казали, так ми і живемо, в бажанні бути іншими і не бажанні рухатись. Успіх - це бути собою, але, щоб дійти до себе, нам потрібно змінитися. Як? Я проілюструю це інакшим прикладом - гепардами. Ну бачите, ми так розвиваємося, від риби до гепарда, так і до людини дойдем, мабуть. Гепард - це найшвидша тварина на планеті. 50 відсотків полювань закінчуються успіхом. Але, коли гепард біжить, він не дихає, тому не всі полювання закінчуються так. Між цими станами, цим і цим прірва, пляшкове горличко. Всі гепарди на планеті нащадки однієї родини,

тої, що пройшли пляшкове горличко, пройшли період смерті, пройшли період змін. Чому вони це зробили? У мізку гепарда є такий бортовий комп'ютер, який йому каже: «Ти біжиш за за антелопою, поки ти біжиш, поки твої зусилля співвідносяться з тим, що ти отримаєш, ти можеш бігти далі.» Як тільки комп'ютер каже стоп, це вже небезпечно, буде неуспіх, гепард зупиняється і лежить красивою плямкою в савані. Але, в цей час людина так не вміє, ми поламали гепарди. Ми не хочемо зупинитись навіть, коли антелопи вже немає. Або ми дуже втомилися і лежимо серед антилоп, які сплять і маримо про інше. Тепер антилопи навчилися, бо вони пройшли те, про що я буду говорити. Ми коли зробили проект, ми були впевнені в власній геніальності. В нас команда, в нас все. Ми вже уявили собі нобелівську премію. Програма нам дуже подобалась, учасникам вона дуже-дуже подобалась, вона подобалась нашим опонентам та навіть моїй бабусі вона подобалась. учасники дуже були раді, що вони потрапили до нас, але пройшло тиждень, два, місяць і тих бажаних змін не ставалося.

Ну, наша геніальність трохи так знаєте, розстанула як дим. Ми вже подумали, що ми не такі вже й геніальні, а просто талановиті. Потім ми вже подумали, що може ми вже й не такі талановиті, бо довели, що хороші та совісні люди розвиваються, а решта ні. Дважди два дорівнює чотири. Ну, тобто, ми так собі почувалися. Ми зімнили деякі свої гіпотези, ми як учені були в тупіку. І в цьому тупіку я, наприклад, бігала кричала, що цього не можу бути, що це якась помилка, ми там не правильно рахували, щось таке. А потім сталася вона - долина смерті. Долина смерті трансформації - це феномен добре відомий, це пляшкове горличко в біології, це стартапи не починаються відразу бланка. Долина смерті починається з нової ідеї, нова ідея приходить, коли моя ефективність знижується. Нова ідея - новий інсайт, нова ідея, новий я, нове щось. Всі ці, хто вийде після мене на цю сцену - всі вони якоюсь мірою силурійські рибки або гепарди і презентують вам себе, коли вона в ніч, коли вони вже вийшли. Це прерасне видовище, але воно після. А що відбувається всередині? Наприклад, ну давайте підемо

від гепардів до людей, до мультяшних людей. Наприклад Аліса в країні Чудес. Бачили мультик радянський? Аліса сидить читає книжку, ну нібито все так смушно, так-так. І бачить кролик в сюрточке. Ну, якщо вона не курила траву, то вона думає: вау, як цікаво! (Сміх). І починається нова ідея, мене осінило, моя колега каже: «В мене з'явилася ідея!», другий: «І тут я зрозумів». І тут я побачив кролика це називається. Етап: ідея. Ідея дуже прекрасна. Я починаю відчувати таке натхнення, думаю: вау! вау! вау! TEDx - це місце, де ми бачимо кроликів в сюрточках. Ну, я також, може, для когось, сподіваюся. Потім починається те страшне, через що ми не змінюємося - швидка перемога. Швидка перемога - це коли життя робить нам міраж. Воно сервірує нам стіл з майбутнього. І тут ми бачимо антилопи. Як вони прекрасно зажарені, як вони крутяться. І ми навіть встигаємо вхопити кусочок, віртуально. А потім все іде не так, шкереберть. Тут Аліса біжить собі за кроликом, і тут оп - нора. Кролик кудись зникає, і я починаю себе почувати як? Я починаю боятися. Я думаю, що може мені та ідея і не дуже потрібна. Ну, що тут? Тут якась така нора, кролик десь дівся, я піду посиджу далі. Але, частина людей, дуже маленька частина людей, міфічна цифра - 14% без пінка, як Аліса входять в нору, ну падають і відувається крах: людина не знає, що буде далі. З 3000 тис людей 14%. Я підхожу, бачу цю нору, а потім стається те, із-за чого я не хочу туди заходити - страх. Найбільший страх на етапі - страх втрати минулих стереотипів, страх минулих асоціацій. Людина, насправді, відчуває страх на сто зі ста можливих. Наші учасники тут приходили до нас і з великими очима, таких великих очей в них не було ніколи в житті казали: «Знаєш, я боюся.» Чому? Тому що, за нашим дослідженням людина склеює себе, своїми стереотипами, своїм кладовищем еталонів, які в нас в головах. Я скеюю себе і думаю, я - це оці мої думки, моє тіло, моє минуле, мої емоції. І тому, зміни цього чогось дорівнює смерть мене. Я не хочу того, я боюся і як Аліса я потрапив в дуже якусь таку цікаву річ, головою впав в листя. Кімната, багато дверей, нема виходу. Нора де ділася? Не зрозуміло. Якись риби були по дорозі, що це таке? Мені страшно. Тут людина вже не може повернутися назад,

але вона хоче покинути цю ідею - мотиваційне покидання. Тобто, як звідси вийти, люди, я не хочу. Прощання з образом себе: я беру, в мене на голові така кастулька і я тут лишаюся цієї каструльки, я голий, босий перед світом, я не знаю хто я, що я, що тут трапляється, як тут жити. Я намагаюся, я розумію, що я вже не герой. Ну, тобто, я тут сижу, тут уже двері. Я починаю робити так, як я вже робив у минулому житті. Я підходжу беру, бачу ключик. Ну я нормальна людина, ключик до дверей. А він трошки не підходить. Потім я бачу такі маленькі дверцята. і там щось таке цікаве, там новий світ. Але, така діра, а я величенька. А я туди не влажу. Я повертаюся назад, бачу їжу. Ну я думаю, їжа, ну з'їж мене, з'їж мене. З'їла, менша стала, а ключик то на столі. Повернулася - випий мене. Ну, випила, а двері то маленькі. І таким чином я почуваю себе невдахою, гепардом-невдахою. Тут відбувається звільнення від ілюзій. Частина людей звідси не виходять, частина іде далі - в усвідомлення: по-старому не буде. Потрібні антиломи, антилопушечки, маленькі антилопочки. (Оплески). І я зла манілої поведінки. Я починаю рухатись. Цей час не враховуємо. (Сміх). Життя погіршилося, стало менше думати, але я не можу, маленькі дверцята, я починаю поєднувати все. І я починаю розуміти, що мої зусилля до чогось приводять. Вс, що я роблю приводить мене до чогось. Я як рибка зробив перший крок. І тут стається воно, дозві. Наші учасники тут поєднували. Зв'язка ми називали цей феномен: коли я поєдную минулу поведунку, себе і нову поведінку. Коли я розумію, що мені робити. Аліса довзолила соба використовувати все: двері, маленький, їжа, питло, віяло і так далі і так далі. І я вихожу в справжній світ зімненою. Рибкою, що пройшла долину смерті. Цей новий світ неідеальний. Цей новий світ, він так собі. І є важливе таке питання: там я стаю новим, яким? Я не знаю. Є два поганих моменти: 1) Україна застрягла на швидких перемогах, ми не хочемо виходити з нашого акваріуму. 2) Частина людей залишається в акваріумі знизу. Наприклад, коли я вже не можу рухатися, не знаю, що робити, а нема підтримки. Саме там ми створюємо кола. Ми хочемо таких самих людей, які так само рибки чи гепарди, які хочуть змінюватись. Ми починаємо там рухатись разом, і це

нам дуже допомагає. Що нам потрібно? Нам потрібно одне: пам'ятати: в кожній норі кролика є щось. З кожної нори кролика є якийсь вихід. Нам потрібен дозвіл на дискомфорт. Дозвіл на дискофорт, бо ми немов як та корова, що ногами, руками впирається перед тою дірою, каже: «ні, ні, ні, ні, не буду». І мені потрібно що? Щоб кожна людина в цій залі, моя дитина, яка мене слухає, мої друзі, які мене слухають тут. Щоб ви розповіли про долину смерті своїм близьким. Дозвіл на дискомфорт, дозвіл на 10 тис разів не вийшло. Дозвіл на посмішку, посмішка дисциплінує душу. Особливо, в долині смерті. Щоб у вас було правило силурійських рибок. Запам'ятайте їх собі. Журал успіху. Покладіть собі його в туалет. Пишіть там кожен день, якщо зможете. Маленькі антилопи, маленькі кроки, запам'ятайте. Запам'ятайте, вони ведуть нас до перемоги. Дозвіл втрачати. Втрачуйте плавники, вони вам більше не потрібні. Дозвольте собі втрачати все, чим ви не є. І вам потрібно прийняти гасло: «Зміни - це комфортно. Це важко і весело». Коли вам дуже важко, значить ви б'єтеся об акваріум, коли вам дуже весело, мабуть, ви нажувалися водоростей та марите. Вам потрібно і важко і весело. Радійте дискомфорту, в якому є простів, в якому є нове. Дозвольте собі дискомфорт. Вчіться, дивіться фільми, наприклад, я дуже вдячна Роману, який мені дав мультик Ранго. Це якраз про долину смерті. Дивіться фільми, корабельні новості, Ранго, Аліса, а потім забудьте все. Вашу долину смерті ніхто не проходив. Ви не можете навчитися, якщо ви орел, від риби, яка вчить нас, змія, який вчить скидати шкіру, чи слона, який каже там що обливатися хоботом, нарощуй хобот, чи від певного, хто там працює з певним матеріалом. Ми не можемо за своїти закономірності: долина смерті є. І важко та весело, хай це буде культурою України і кожного з нас. Давайте змінимось.

Текст виступу Кена Робінсона «Do schools kill creativity?»³⁵

Доброго ранку. Як справи? Чудова конференція, чи не так? Я був у захваті від попередніх виступів. Тож, я мабуть піду. (Сміх) Тут було три теми впродовж конференції, які стосуються того, про що я хочу поговорити. Одна з них — надзвичайні докази людської творчості в усіх презентаціях, які ми тут бачили, та в усіх людях, тут присутніх. Сама широта та розмах заходу. Друга — це те, що ми всі опинилися в місці, де ми й гадки не маємо, що з нами станеться в майбутньому. Жодної здогадки, чим це все врешті обернеться. Мене дуже цікавить освіта... власне, я помічаю, що всіх і кожного цікавить освіта. Хіба вас ні? Дуже цікаво. Наприклад, ви на вечірці і кажете комусь, що працюєте в галузі освіти... Власне, ви нечасто буваєте на вечірках, якщо ви працюєте в освіті. (Сміх) Вас не запрошують. Що цікаво, навіть у відповідь на ваше запрошення. Це мене дивує. Але якщо ви на вечірці й на чиєсь запитання «Ким ви працюєте?» відповідаєте, що працюєте в сфері освіти, ви побачите, як кров відливає від обличчя вашого співрозмовника, і він думає: «О Боже, чому я? У мій єдиний вихідний за весь тиждень». (Сміх) Але якщо ви спитаєте про їхню освіту, вони просто притиснуть вас до стіни. Тому що це — одна з тих речей, які дуже глибоко зачіпають людей, чи не так? Так само, як релігія, гроші і таке інше. Я дуже цікавлюся освітою, гадаю, як і всі ми. Вона цікавить нас особливо гостро почасти тому, що саме освіта має привести нас до майбутнього, що його ми не можемо уявити. Якщо замислитися, діти, які цього року ідуть до школи, виходитимуть на пенсію у 2065 році. Ніхто й гадки не має — попри всі ці знання, що демонстрували тут протягом останніх 4 днів, — яким буде світ навіть через п'ять років. І все ж ми маємо якось їх підготувати до нього. Тож, я гадаю, ситуація тут надзвичайно непередбачувана. І третя причина — це те, що ми всі погоджуємося, що діти мають надзвичайні можливості — дивовижну спроможність до інновацій. Сір на вчора ввечері — це просто диво, правда ж? Що вона може зробити!

---

³⁵ Ken Robinson «Do schools kill creativity?». [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity/transcript?language=uk

Вона — виняток, але, з іншого боку, вона не є винятком в масштабі всіх дітей світу.

Що ми тут маємо — надзвичайно наполегливу людину, яка знайшла в собі талант. Але я маю на увазі, що в кожній дитині надзвичайні таланти. А ми їх розтринькуємо, доволі безтурботно. Тож, я хочу поговорити про освіту і творчість. Моя думка полягає в тому, що творчість сьогодні не менш важлива в освіті, ніж грамотність, і ми маємо надати їй такий же статус. (Оплески) Дякую. До речі, це все. Дуже дякую. (Сміх) Тож, у мене ще 15 хвилин. Я народився... ні (Сміх) Я нещодавно почув чудову історію... обожаю її розповідати... про маленьку дівчинку, яка ходила на уроки малювання. Їй було шість, вона сиділа позаду, і вчителька казала, що ця дівчинка була зазвичай неуважна, а на уроках малювання ставала уважною. Вчительку це зацікавило, вона підійшла до неї та спитала: «Що ти малюєш?» Дівчинка відповіла: «Я малюю Бога». Тоді вчителька сказала: «Але ніхто не знає, як виглядає Бог». А дівчинка відповіла: «За хвилину дізнаються». (Сміх) Коли моєму сину виповнилося чотири, в Англії... власне, йому всюди було чотири, якщо чесно. (Сміх) Строго кажучи, куди б він не приїхав, йому скрізь було того року чотири. Він грав в п'єсі про Різдво. Ви пам'ятаєте сюжет? О, це було дещо. Це була велика історія. Мел Гібсон зняв продовження. Можливо, ви його бачили: «Різдво II». Джеймсу дісталася роль Йосипа, ми були дуже цьому раді. Ми вважали, що це одна з головних ролей. Ми найняли натовп людей у футболках з написом «Джеймс Робінсон» — це Йосип!» (Сміх) У його ролі не було діалогу, то був епізод, де заходять троє волхвів. Вони увійшли з подарунками і принесли золото, пахощі та мирру. Це було насправді. Ми сиділи дивилися, і, здається, вони переплутали дари. Ми після спектаклю розмовляли з малим і запитали його: «Все було гаразд?» А він відповів: «Так, а що, щось не так?» Вони просто помінялися, і все. Тож, входить троє хлопців чотирьох років, з рушниками на головах, і ставлять на підлогу коробки, і перший каже: «Я приніс вам золото». А другий каже «Я приніс вам мирру». А третій каже: «Френк передав ось це». (Сміх) Що в цих історіях спільного — це те, що діти хапаються за можливість. Якщо вони не знають чогось, вони спробують. Я

маю рацію? Вони не бояться помилитися. Я не хочу сказати, що постійно помилятися — це означає бути творчим. Але ми знаємо, що коли ти не готовий

66

помилитися, то ніколи не створиш нічого оригінального. Якщо ти не готовий помилитися. А до того моменту, коли вони стають дорослими, більшість з дітей вже втрачають цю здатність. Вони бояться робити помилки. І, до речі, ми саме так керуємо компаніями. Ми не прощаємо помилок. І ми так само працюємо з національною системою освіти, де помилки — це найгірше, що ви можете зробити. І, як наслідок, у процесі навчання ми забираємо в дітей їхні творчі здібності. Пікассо колись сказав, що всі діти народжуються митцями. Проблема в тому, щоб залишитися митцем, коли подорослішаєш. Я вірю в це всім серцем: ми не набуваємо творчих здібностей з віком, ми їх переростаємо. Точніше, ми навчаємося їх втрачати. Чому так відбувається? Років п'ять тому я жив у Стретфорді-на-Ейвоні. До речі, ми переїхали зі Стретфорду-на-Ейвоні до Лос-Анджелесу. Тож, можете собі уявити, який це був легкий переїзд. (Сміх) Насправді, ми жили в містечку під назвою Сніттерфілд, неподалік від Стретфорду, там ще народився батько Шекспіра. Вас нічого не зачепило? Мене — так. Ви не думали, що в Шекспіра був батько, так? Так? Тому що ви не думали про те, що Шекспір був дитиною, правда? Семирічний Шекспір? Я ніколи про це не думав. Тобто, йому колись було сім років. Він ходив на чийсь уроки англійської, чи не так? Якось ніяково. (Сміх) «Треба бути стараннішим». Батько вкладав його спати, ну, знаєте, Шекспіру: «Час лягати спати», Вільяму Шекспіру, «Поклади олівця, і перестань так розмовляти. Ніхто тебе не розуміє». (Сміх) Тож, ми перебралися зі Стретфорду до Лос-Анджелесу, до речі, хочу декілька слів сказати про переїзд. Син не хотів їхати. У мене двоє дітей. Сину зараз 21 рік, а доньці — 16. Він не хотів їхати до Лос-Анджелесу. Йому подобалося місто, але в Англії у нього була подружка. Вона була коханням його життя, Сара. Вони були знайомі вже місяць. Звертаю вашу увагу, вони тільки-но відсвяткували свій четвертий ювілей, адже місяць — це багато, коли тобі 16. Отже, він був дуже засмучений під час польоту і сказав: «Я більше ніколи не зустріну такої, як Сара». Ми, до речі, були раді його словам, якщо чесно, тому що вона була головною причиною, чому ми їхали з країни. (Сміх) Але коли ти приїздиш до Америки, або подорожуєш, помічаєш одну цікаву річ: кожна система освіти на планеті

має однакову ієрархію предметів. Кожна. Хоч куди ти поїхав. Здавалося б, має бути навпаки, але ні. На вершині — математика та мови, потім гуманітарні

67

науки, а внизу — мистецтва. Скрізь на Землі. І майже в кожній системі однакова ієрархія в мистецтвах. Образотворче мистецтво та музика в школах зазвичай мають вищий статус, ніж драма й танці. Немає жодної системи освіти на планеті, яка б вчила дітей танцям кожного дня, так само, як ми вчимо дітей математиці. Чому? Чому ні? Я гадаю, це важливо. Я думаю, що математика дуже важлива, але танці важливі теж. Діти танцюють весь час, коли їм це дозволяють, ми всі танцюємо. У всіх нас є тіла, правда? Або я щось не так розумію? (Сміх) Відверто кажучи, ось що відбувається. Коли діти підростають, ми починаємо вчити їх від пояса та вище. А потім концентруємося на голові. І дещо з одного боку. Уявіть, що ви прибулець, дивитесь на систему освіти й питаєте : «А для чого вона - загальна освіта?» Я гадаю, щоб відповісти на це запитання, треба подивитися на результат, хто виграє в цьому, хто робить все, що треба, кому дістаються всі нагороди, хто перемагає... Я думаю, висновок звучав би так: головна мета загальної освіти по всьому світу — створювати університетських професорів. Чи не так? Це люди, які виходять з вершини. Я також був одним із них, тож ось. (Сміх) Ні, мені подобаються професори, але, знаєте, не треба ставитися до них як до найвищого досягнення людства. Вони — просто форма життя, тільки форма життя. Але вони доволі цікаві, і я кажу це з приязні до них. Є щось цікаве, з мого досвіду, в професорах... не у всіх, але зазвичай... вони живуть у своїх головах. Вони живуть там, здебільшого з одного боку голови. Вони немов без тіла, розумієте, майже буквально. Вони дивляться на своє тіло, як на якийсь транспорт для своїх голів, правда? (Сміх) Це немов засіб, щоб перевозити голову на зустрічі. Якщо ви хочете справжні докази не-тілесного досвіду, до речі, навідайтеся до конференції вищих академіків та загляньте на дискотеку в останній вечір. (Сміх) І там ви все побачите, дорослі чоловіки та жінки, які корчаться, не потрапляють в ритм, чекають, коли вже все скінчиться, та можна буде поїхати додому та написати про це наукову роботу. Сучасна система освіти покладається на ідею академічних здібностей. І на це є причина. Ця система була створена... в усьому світі, насправді, не було жодної системи освіти до 19 століття. Вони всі з'явилися, щоб задовільнити потреби індустріалізму. Тож, ієрархія

походить з двох ідей. По-перше, що найкорисніші для роботи дисципліни посідають верхні сходинки. Тож, у школі вас, мабуть, м'яко відводили вбік від речей,

68

що вам насправді подобалися як дитині, на підставі того, що ви ніколи не зможете заробляти цим на життя. Чи не так? Не займайся музикою, ти не будеш музикантом; не займайся мистецтвом, ти не будеш художником. М'яка порада — але ж помилкова. Весь світ зараз перебуває в стані революції. І по-друге, це академічні здібності, які насправді почали домінувати в нашому сприйнятті інтелекту, тому що університети збудували систему, подібну до себе. Якщо подумати, то вся система загальної освіти по всьому світу — це затяжний процес вступу до університету. Як наслідок, багато талановитих, обдарованих, творчих людей себе такими не вважають, адже те, що їм гарно вдавалося в школі, не цінувалося або навіть таврувалося. І я вважаю, що ми не можемо собі дозволити продовжувати в тому ж дусі. За наступні 30 років, за даними ЮНЕСКО, через освіту пройде більше людей, ніж від початку історії. Більше людей, і в цьому поєднання всього, про що ми говорили — технологія і те, як вона впливає на роботу, демографія та величезний сплеск росту населення. Несподівано, вчені ступені не мають ніякого значення. Хіба це не так? Коли я був студентом, якщо у вас був диплом, ви мали роботу. Якщо ж у вас не було роботи, то це тому, що ви самі її не хотіли. Якщо чесно, я і сам її не хотів. (Сміх) Проте сьогодні люди з дипломами дуже часто біжать додому грати у відеоігри, тому що там, де раніше вистачало ступені бакалавра, тепер треба бути магістром, або ж навіть доктором наук. Це процес академічної інфляції. І це показник того, що вся система освіти хитається під нашими ногами. Нам треба радикально переглянути наші погляди на інтелект. Про інтелект ми знаємо три речі. По-перше, він різнобічний. Ми мислимо про світ так само, як і сприймаємо його. Мислимо зоровими образами, звуками, кінестетично. Мислимо абстракціями, рухом. По-друге, розум динамічний. Якщо подивитися на зв'язки в людському мозку, як ми чули вчора від кількох доповідачів, розум — штука надзвичайно інтерактивна. Мозок не ділиться на відділи. Насправді, креативність — яку я визначаю як процес отримання оригінальних ідей, які мають цінність — частіше за все походить від взаємодії різних способів світосприйняття. Мозок навмисне... до речі, існує нервовий вузол, що поєднує дві півкулі мозку,

він називається мозолисте тіло. У жінок воно товстіше. Погоджуся з вчорашнім виступом Гелен, я думаю, що в цьому, мабуть, причина, чому жінкам краще

69

вдається мультизадачність. Адже це насправді так. Існує безліч досліджень, але я знаю це з власного досвіду. Якщо моя жінка готує дома вечерю — що, на щастя, трапляється не так часто. (Сміх) Але, знаєте, вона... ні, дещо їй вдається...

але якщо вона готує, то, коротше кажучи, вона одночасно розмовляє по телефону, спілкується з дітьми, білить стелю, робить операцію на відкритому серці.

Якщо готую я, то двері зачинено, діти вийшли, телефон на місці, якщо вона заходить, це мене дратує. Я кажу: «Террі, будь ласка, я намагаюся зробити яєшню. Дай мені спокій». (Сміх) Знаєте цей давній вислів, якщо в лісі падає дерево, і цього ніхто не чує, чи трапилося це насправді? Пам'ятаєте цю бородату фразу?

Нещодавно я побачив чудову футболку з написом «Якщо чоловік висловить свою думку в лісі, і жодна жінка його не почує, він все ще не має рації?» (Сміх)

І третя річ про розум — він у кожного свій. Я зараз працюю над новою книжкою, яка називається «Одкровення», вона базується на серії інтерв'ю, в яких люди розповідають про те, як вони відкрили свій таланти. Мене захоплює, як люди знайшли себе. Початком послужила одна розмова з чудовою жінкою, про яку, мабуть, майже ніхто не чув, її звали Джиліан Лінн, знаєте про неї? Дехто знає. Вона хореограф, і всі знають її роботи. Вона ставила «Кішки» та «Привид Опері». Вона чудова. Я колись був членом ради Королівського балету в Англії, як можна здогадатися. Одного разу ми обідали з Джиліан, і я спитав:

«Джиліан, як ти стала танцівницею?» І вона розповіла, що в школі її вважали безнадійною, і школа, це було в 1930-ті, написала її батькам: «Ми вважаємо, що у Джиліан проблеми з навчанням». Вона не могла зосередитися, постійно метушилася. Тепер, мабуть, сказали б, що в неї синдром дефіциту уваги та гіперактивності. Але це було в 30-ті, і тоді цей синдром ще не винайшли.

Такого захворювання просто не існувало. (Сміх) Люди не знали, що воно в них може бути. Тож, її відправили до спеціаліста, в кабінет з дубовими панелями.

Вона прийшла туди з мамою, і її посадили на стілець в кінці кімнати, вона там сиділа, підклавши під себе долоні, 20 хвилин, поки лікар розмовляв з її матір'ю

про всі проблеми, які в Джиліан виникли в школі, про те, що вона заважала іншим, завжди запізнювалася з домашньою роботою, і таке інше, восьмирічна дівчинка... врешті-решт, лікар підійшов, сів поруч з Джиліан, і сказав:

70

«Джиліан, я послухав все, що розповіла твоя мати, і мені треба поговорити з нею наодинці». Він сказав: «Почекай, ми повернемось, це ненадовго». І вони пішли та залишили її саму. Але, виходячи з кімнати, він увімкнув радіо, яке стояло на столі. І коли вони вийшли з кімнати, він сказав її матері: «Постійте тут і просто спостерігайте за нею». Щойно вони вийшли, вона підвелася й почала танцювати. Вони подивилися на неї кілька хвилин, тоді лікар обернувся до її матері та сказав: «Міссіс Лінн, Джиліан не хвора, вона танцівниця. Віддайте її до школи танців». Я спитав: «І що сталося?» А вона відповіла: «Вона так і зробила. Не можу передати, як було чудово. Ми зайшли в кімнату, яка була повною таких саме людей, як я. Людей, які не могли всидіти на місці. Людей, яким треба було рухатися, щоб думати». Яким треба рухатися, щоб думати. Вони займалися балетом, степом, джазовими танцями, модерном, сучасними танцями. І врешті-решт, Джиліан пройшла прослуховування в Королівську школу балету, стала солісткою, зробила блискучу кар'єру в балетній школі. Нарешті, випустилася зі школи та заснувала власну компанію, Танцювальну трупу Джиліан Лінн, познайомилася з Ендрю Ллойдом Вебером. Вона створила одні з найуспішніших театральних постановок в історії, подарувавши задоволення мільйонам, і зараз вона мультимільйонерка. Якийсь інший лікар міг посадити її на ліки та наказати дівчинці заспокоїтися. (Оплески) (Оплески) Тож, я думаю... Я думаю, все сходиться до ось чого: нещодавно Ел Гор у своєму виступі говорив про екологію, про революцію, яку почала Рейчел Карсон. Я вважаю, що єдина наша надія на майбутнє — це прийняти нову концепцію екології людства, таку, в якій ми почнемо переглядати наші погляди на багатство людських можливостей. Наша система освіти підривала ресурси нашого мозку, так само, як ми спустошуємо ресурси Землі: задля задоволення попиту. І в майбутньому це вже не буде працювати. Ми маємо переосмислити основні принципи, за якими виховуємо дітей. Є одна чудова фраза Йонаса Салка, який сказав: «Якщо всі комахи раптом зникнуть із Землі, за 50 років життя на Землі скінчиться. Якщо зникне все людство, за 50 років інші форми життя розквітнуть».

І він має рацію. TED — це данина поваги дару людської уяви. Ми маємо застосовувати цей дар з розумом, щоб запобігти деяким сценаріям, про які ми говорили. І єдиний шлях зробити це — побачити нашу творчу спроможність,

71

її багатство, побачити наших дітей такими, якими вони є. А наше завдання — виховувати їх так, щоб вони могли жити в майбутньому. До речі... можливо, ми не побачимо цього майбутнього, але вони побачать. І наша справа — допомогти їм зробити його кращим. Щиро дякую.

Додаток 4:

Текст виступу Тайлера ДеВіта «Hey science teachers – make it fun»

Дозвольте розповісти вам історію. Це перший рік, коли я є вчителем в середній школі. Я дуже схвильований, через те, що почав викладати уроки. Але зараз я повільно приходжу до цього жахливого усвідомлення, що мої студенти просто можуть нічого не вчитися. Це трапилось одного разу: я сказав своєму класу прочитати у підручнику мою улюблену тему з усієї біології: віруси та те, як вони атакують. Я був дуже радий обговорити це з ними, і от я заходжу в клас і кажу: "Чи може хтось пояснити основні ідеї і чому це так класно?". Тиша. Нарешті, моя улюблена студентка, дивлячись мені прямо в очі каже: «Тема відстій». (Сміх) А потім вона уточнила. Вона сказала: «Знаєте що, я не маю на увазі, що це відстій. Я маю на увазі, що я цього не зрозуміла. Це дуже нудно і нічого не зрозуміло». (Сміх)

Співчутливі посмішки поширилися по всьому класу, і я зрозумів, що всі інші мої учні думають так само. Що, можливо, вони зробили нотатки чи запам'ятали якесь визначення з підручника, але жоден з них насправді не зрозумів головних ідей. Жоден з них не може сказати мені, чому ця штука така крута і чому це так важливо. Я абсолютно розгублений. Я не уявляю, що робити далі. Тож єдине, що я можу сказати: "Слухайте. Дозвольте розповісти вам історію. Головними героями історії є бактерії та віруси. Ці хлопці збільшені у пару мільйонів разів. Справжні бактерії та віруси настільки малі, що ми не можемо побачити їх без

мікроскопа, і ви, друзі, могли б знати бактерії та віруси, тому що вони обидва хворіють прямо у нас всередині. Але, багато людей не знає, це те, що віруси також можуть хворіти бактеріями. Тепер розповім історію, яку я починаю

72

розповідати своїм дітям, вона починається як справжня історія жахів. Колись жила собі щаслива маленька бактерія. Не надто прив'язуйтеся до неї. (Сміх) Можливо, вона плаває десь у вашому шлунку чи в зіпсованій їжі, і раптом вона починає почувати себе не добре. Може, вона з'їла щось погане на обід. І тоді все стає по-справжньому жахливо, її шкіра роздирається, і вона бачить, як вірус виходить з її нутрощів. І найгірше стає тоді, коли вона зовсім розривається і армія вірусів вилазить з середини. "Ой" правильно. Якщо ви бачите це, і ви бактерія, це як ваш найгірший нічний жах. Але якщо ви - вірус, тоді ви схрещуєте свої маленькі ніжки і думаєте: «Ми круті!». Тому що для того, щоб заразити цю бактерію, потрібно було зробити багато хитрої роботи. Ось що мало статися. Вірус схопив бактерію і просунув в неї свою ДНК. Наступне, ДНК вірусу створила речовини, які подрібнювали ДНК бактерій. І тепер, коли ми позбулися ДНК бактерій, ДНК вірусу бере на себе контроль над клітиною і каже їй починати виробляти ще більше вірусів. Бо, розумієте, ДНК - це ніби план, який вказує живим істотам, як працювати далі. Це ніби зайти на автозавод і замінити креслення робітників на креслення роботів-вбивць. Робітники все одно приходять наступного дня, вони роблять свою роботу, але вони дотримуються інших інструкцій. Отже, заміна ДНК бактерій на ДНК вірусу перетворює бактерії на фабрику з виробництва вірусів до тих пір, допоки вона не наповниться вірусами настільки, що лопне. Але це не єдиний спосіб зараження вірусами бактерій. Деякі набагато хитріші. (Сміх) Коли вірус секретного агента заражає бактерію, вони перетворюються на шпигунів. Ось цей прихований таємний вірус вбудовує ДНК у бактеріальну клітину, але, що цікаво: він нічого шкідливого не робить - спочатку. Натомість він мовчки залазить у ДНК бактерії і залишається там, це як зал очікування терористів, доки вони чекають вказівок. І що цікавого в цьому, це те, що коли у цієї бактерії з'являються діти, вони вже також мають ДНК вірусу. Отже, ми маємо ціле

розширене сімейство бактерій, наповнене вірусними сплячими клітинами. Вони просто щасливо живуть разом, поки не пролунає сигнал і бам! - вся ДНК вискакує. Вірус бере під контроль ці клітини, перетворює їх на фабрики, що

73

виробляють ще більше вірусів, і вся величезна сім'я бактерій лопаються, всі гинуть. Віруси виливаються з їх кишок та повністю заволодівають бактерією. Отже, тепер ви розумієте, як віруси можуть атакувати клітини. Є два шляхи: Ліворуч - це те, що ми називаємо літичним шляхом, де віруси потрапляють прямо всередину і заволодівають клітинами. Справа - лізогенний спосіб, який використовує віруси секретного агента. Тож ці речі не такі вже й важкі, правда? І тепер ви всі це розумієте. Але якщо ви закінчили середню школу, я майже можу гарантувати, що ви вже бачили цю інформацію раніше. Б'юся об заклад, ця тема була представлена таким чином, що вона точно не залишилась у вашій свідомості. Тож, коли мої студенти вперше це вивчали, чому вони так зненавиділи це все? Ну, було кілька причин. Перш за все, я можу вам гарантувати, що в їхніх підручниках не було таємного агента, і в них не було страшилок. Знаєте, у науковій мові спілкування існує ця одержимість серйозністю. Це вбиває мене. Я не жартую. Раніше я працював у освітньому видавництві, і як письменник мені завжди казали ніколи не використовувати веселі історії, цікаві пояснення, бо тоді мою роботу не можна буде розглядати як "серйозну" та "наукову". Я маю на увазі, бо не дай Бог комусь розважитися, коли вони вивчають науку. Отже, ми маємо галузь науки, яка стосується змін слизу та кольору. Зацініть. Ми маємо, звичайно, як і в будь-якого порядного вченого ... вибухи! Але якщо підручник виглядає занадто веселим, це якось ненауково. Ще однією проблемою було те, що мова написання в їхньому підручнику була дуже незрозумілою. Якщо ми хочемо узагальнити цю історію, яку я розповідав вам раніше, ми могли б почати з того, що "ці віруси роблять копії самих себе, вкладаючи свою ДНК в бактерію". Те, як це виявилось в підручнику, виглядало так: "Реплікація бактеріофагів ініціюється шляхом введення вірусної нуклеїнової кислоти в бактерію». Супер, ідеально підходить для 13-річних. Але ось у чому річ: у науковому освіті є багато людей, які б

подивились на це і сказали, що ми ніколи не зможемо дати це студентам, оскільки воно містить певну мову, яка не є абсолютно точною. Наприклад, я сказав вам, що віруси мають ДНК. Ну, дуже крихітна їх частина не мають ДНК.

74

Натомість у них є щось, що називається РНК. Тож професійний науковий письменник сказав би: "Це повинно бути написаним. Ми повинні змінити це на щось набагато більш технічне". І після того, як команда професійних наукових редакторів проаналізувала б це справді просте пояснення, вони б виявили недоліки майже в кожному використаному мною слові, і їм довелося б змінити все, що було недостатньо серйозним, змінити все, що не було на 100 відсотків ідеальним. Тоді це було б точно, але зрозуміти це було б абсолютно неможливо. Це жахливо. Знаєте, я продовжую говорити про цю ідею, розповіді історії, і схоже на те, що наукова спільнота прийняла цю ідею того, що я називаю це все тиранією точності, де не можна просто розповісти історію. Це те саме, що наука стала тим жахливим казкарем, якого ми усі знаємо, той, хто розказує нам усі подробиці, які нікому не потрібні: «О, днями я зустрів свою подругу, вона була в цих жахливих джинсах. Ну, вони не точно були джинсами, вони більше нагадували легінси, але, мабуть, найбільше схожі на джеггінси, а ти просто йому кажеш: «Боже мій. У чому сенс? «Або ще гірше - наукова освіта стати такою, як той хлопець, який завжди каже: «Але, насправді...». Вони хочуть бути такими: «О, чувак, нам довелося вставати посеред ночі та їхати сотню миль у повній темряві». А цей хлопець такий: «Насправді, це було 87,3 милі». Боже мій, закрійся, я просто намагаюся розповісти історію». Бо хороша історія завжди пов'язана з емоційним зв'язком. Ми повинні переконати нашу аудиторію у тому, що те, про що ми говоримо, має значення. Але не менш важливим є знання, які деталі слід розповісти, щоб головне все-таки залишилось у нашій голові. Мені це нагадується те, що сказав архітектор Міс ван дер Рое, перефразую, коли він говорив, що для того, щоб сказати правду, потрібно іноді збрехати. Я думаю, що ця думка особливо актуальна для наукової освіти. Зараз, нарешті, я дуже засмучуюсь, коли люди думають, що я виступаю за дискредитацію науки. Це зовсім не так. Зараз я доктор філософії студент

MIT, і я абсолютно розумію важливість детального, конкретного наукового спілкування між експертами, але не тоді, коли ми намагаємось навчати 13-річних. Якщо учень буде думати, що всі віруси мають ДНК, це не зменшить

75

його шансів на успіх у науці. Але якщо учень не може нічого зрозуміти в науці і згодом починає її ненавидіти, це в рази зменшить його шанси на успіх. Це потрібно зупинити ... і я хотів би, щоб зміни могли відбутися з боку установ на вершині, що породжують ці проблеми, і я прошу їх, я благаю їх просто зупинити це. Але я думаю, що таке є малоймовірним. Тож нам дуже пощастило, що у нас є такі ресурси, як Інтернет, де ми можемо обійти ці інституції знизу вгору. Зростає кількість Інтернет-ресурсів, присвячених простому поясненню науки простими, зрозумілими словами та способами. Я мрію про веб-сайт, схожий на Вікіпедію, у якому простою мовою можна буде зрозуміти будь-яку наукову концепцію будь-якому середньому школяру. І я більшу частину свого вільного часу проводжу, роблячи такі наукові відео, які розміщую на YouTube. Я пояснюю хімічну рівновагу використовуючи аналогії з танцями середньої школи, розповідаю про паливні елементи, порівнюючи їх із розповідями про хлопчиків і дівчаток у літньому таборі. Відгуки, які я іноді отримую, часом бувають неправильно написані та часто можна зустріти «LOLcats», (Сміх) але тим не менш, це так класно, так вдячно, що я точно знаю, що це правильний спосіб, яким ми повинні навчати науки. Однак, ще дуже багато роботи потрібно зробити, і якщо ваша сфера діяльності хоч якось торкається науки, я закликаю вас приєднатися до мене. Візьміть камеру, починайте писати щоденник, що завгодно, але не робіть це серйозно, не публікуйте наукового жаргону. Змусьте мене сміятися. Залиште ті настирливі деталі, до яких нікому немає діла, і просто переходьте до суті. Як почати? Чому б вам не сказати: «Слухай, дозволяю тобі розповісти історію». Дякую.

